

PRIVREDNA
KOMORA
CRNE GORE

CRNOGORSKA PRIVREDA U 2015.

sa predlozima mjera za unapređenje poslovnog ambijenta

CRNOGORSKA PRIVREDA U 2015. GODINI
SA PREDLOZIMA MJERA ZA UNAPREĐENJE POSLOVNOG AMBIJENTA

SADRŽAJ

UVOD	7
1. MAKROEKONOMSKA KRETANJA	8
2. POSLOVANJE PO SEKTORIMA	11
2.1. Energetika, rudarstvo i metalna industrija	11
2.2. Poljoprivreda i prehrambena industrija	12
2.3. Šumarstvo i drvna industrija	13
2.4. Građevinarstvo i komunalne djelatnosti	14
2.5. Trgovina	15
2.6. Turizam i ugostiteljstvo	17
2.7. Saobraćaj	19
2.8. Informaciono - komunikacione tehnologije	21
2.9. Bankarstvo	22
2.10. Logistika i špedicija	24
2.11. Mala i srednja preduzeća	25
3. OBRAZOVANJE I TRŽIŠTE RADA	27
3.1. Obrazovanje	27
3.2. Tržište rada	28
4. EKONOMSKI ODNOSI SA INOSTRANSTVOM	30
4.1. Robna razmjena sa inostranstvom	30
4.2. Prihodi i rashodi od usluga	35
4.3. Strane investicije	36
4.3.1. Podsticaji za investiranje	36
4.4. Istraživanje o konkurentnosti	40
4.4.1. Analiza konkurentnosti crnogorskih kompanija	41
4.4.2. Konkurenstke prednosti crnogorskih kompanija	41
4.4.3. Glavni problemi za ostvarivanje konkurentske pozicije	43
4.4.4. Prilike za ostvarivanje konkurentske pozicije	44
4.4.5. Prijetnje za ostvarivanje konkurentske pozicije	46
4.4.6. Preporuke za poboljšanje konkurentnosti	47
5. REGULATORNI OKVIR	50
5.1. Javne nabavke i javno privatno partnerstvo	50
5.2. Fleksibilnost tržišta rada	51
5.3. Osnivanje i gašenje privrednih društava	52
5.4. Porezi	53

5.5. Sprovođenje zakona i tržišni nadzor	54
5.6. Administrativne takse	54
5.7. Turizam, izgradnja objekata i uređenje prostora	55
5.8. Komunalne djelatnosti	55
5.9. Autorska i srodna prava	57
5.10. Zaštita lica i imovine	57
5.11. Podzakonska akta	58
6. AKTIVNOSTI PRIVREDNE KOMORE CRNE GORE	59
7. KONSTATACIJE I PREPORUKE	61
7.1. Preporuke opšteg karaktera	61
7.2. Preporuke po sektorima	64

UVOD

Privredna komora Crne Gore, u okviru svojih redovnih programskih aktivnosti, kontinuirano prati poslovanje privrede, te kao rezultat saopštenih stavova, sopstvenih istraživanja i analize uporedne prakse, godišnje priprema sveobuhvatne informacije sa predlozima mjera za unapređenje uslova za realizaciju poslovnih aktivnosti.

Krajem prethodne godine urađena je takva informacija koja je uz analizu stanja, dala preporuke usmjerene ka unapređenju prije svega regulatornog okvira i poslovanja po sektorima. U cilju sagledavanja napretka na putu unapređenja poslovnog ambijenta, u pripremi za izradu materijala u nastavku, data je i analiza statusa definisanih preporuka iz prethodne godine. Konstatovano je da dio preporuka predstavlja kontinuiran zadatak, dio je realizovan, realizacija dijela preporuka je u toku, a za dio još uvijek nije započeta realizacije.

Komora je i ove godine pripremila informaciju „Crnogorska privreda u 2015. godini sa predlozima mjera za unapređenje poslovanja“ u kojoj je dat pregled po sektorima i predlozi za unapređenje. Prezentovan je dio zakonskog ambijenta koji se prepoznaje kao ograničenje, te je potrebno pristupiti njegovoj izmjeni. Posebna pažnja je posvećena sagledavanju negativnog bilansa robnih tokova sa inostranstvom, odnosno nedovoljnoj konkurentnosti na mikro nivou kao osnovnom preduslovu za postizanje boljih rezultata. Svi predlozi i preporuke su obrazloženi u materijalu koji slijedi. Dio nerealizovanih preporuka se ponavlja, a pojedini izazovi vezani za te preporuke su još više izraženi.

1. MAKROEKONOMSKA KRETANJA

Globalni rast odnosno rast svjetske ekonomije u 2014. bio je na nivou od 3,4%¹, što je rezultat rasta u razvijenim ekonomijama i usporavanja u novorastućim privredama. Projektovni globalni rast u 2015. godini je 3,5%, pri čemu je projektovan veći rast u razvijenim ekonomijama, ali slabiji u zemljama u razvoju. Glavni rizici sa kojima se susreće svjetska ekonomija su nestabilnosti na tržištima novorastućih ekonomija, deflatorne tendencije i slab rast ekonomske aktivnosti u EU, niža inflacija od očekivane u razvijenim ekonomijama, kao i politički rizici (Bliski istok).

Ekonomska aktivnost u zemljama Jugoistočne Evrope (JIE)² se ubrzava, a očekuje se da će prosječna stopa rasta za ovaj region u 2015.godini iznositi 1,8%³. Najviše stope rasta Svjetska banka predviđa za Crnu Goru 3,4% i za Makedoniju 3,2%. Oporavak ekonomija Srbije i BiH u odnosu na prethodnu godinu teče brže. Na ekonomski rast regiona najviše utiče oporavak domaće potražnje, investicije, kao i dešavanja u globalnoj ekonomiji, prije svega, niže cijene nafte i porast potražnje na tržištu EU, kao jednom od najznačajnijih za region JIE.

	2014.	2015.	2016.	2017.
Albanija	2,1	2,7	3,4	3,5
Bosna i Hercegovina	0,8	1,9	2,3	3,1
Kosovo	1,0	3,0	3,5	3,7
Makedonija	3,8	3,2	3,4	3,7
Crna Gora	1,5	3,4	2,9	3,0
Srbija	-1,8	0,5	1,5	2,0
JIE	0,3	1,8	2,4	2,8

Tabela 1: Stope rasta u zemljama JIE

Izvor: Svjetska banka, 2015

Crna Gora, kao otvorena ekonomija, podložna je uticajima iz neposrednog i šireg okruženja, te globalni i regionalni trendovi neminovno utiču na ukupnu ekonomsku aktivnost u našoj zemlji.

Rast ekonomske aktivnosti u predstojećem srednjoročnom periodu zasnovan je na visokom prilivu stranih investicija, prije svega, u infrastrukturu, turizam, energetiku i poljoprivredu. Očekuje se da će crnogorska ekonomija u narednom periodu imati dinamičniji rast, odnosno da će stope rasta biti iznad prosječno ostvarenih u prethodnom periodu.

U cilju stvaranja uslova za dugoročno održiv rast i razvoj, uz jačanje konkurentnosti ekonomije neophodno je kontinuirano sprovesti strukturne reforme uz jačanje instrumenata podrške razvoju preduzetništva, unapređenju tržišta rada i postizanje

¹ Izvor: MMF (World Economic Outlook) iz aprila 2015. godine.

² Zemlje JIE: Albanija, BiH, Kosovo, BJR Makedonija, Crna Gora i Srbija

³ Izvor: Svjetska banka, Redovni ekonomski izvještaj: Rast se oporavlja, rizici rastu, jesen 2015.godine

veće efikasnosti, kao i produktivnosti državne administracije. Cilj implementacije navedenih reformi je i povećanje konkurentnosti ekonomije u oblastima koje su prepoznate kao prioritetne i koje imaju značajne potencijale za rast.

Imajući u vidu da je crnogorska ekonomija u periodu januar-septembar 2015. godine bila pod uticajem niza pozitivnih faktora, očekuje se da će realna stopa rasta do kraja godine biti veća od projektovanih 3,5%⁴, odnosno procjenjuje se da će realan rast biti 4,3%⁵:

- Nastavljen je započeti investicioni ciklus što je osnovni preduslov za ostvarenje očekivanih stopa rasta;
- Sektor turizma je ostvario rekordne stope rasta, sa značajnim multiplikativnim efektima na cjelokupnu privredu;
- Kreditna aktivnost banaka je povećana;
- Inflacija je u blagom porastu, što znači da je došlo do rasta agregatne tražnje;
- Raste industrijska proizvodnja, posebno u sektoru prerađivačke industrije, proizvodnja u šumarstvu i građevinarstvu;
- Visok rast obima usluga u turizmu, trgovini i saobraćaju, te visok priliv stranih direktnih investicija.

Za period od 2016. do 2018. predviđa se rast od 4,1%, 4,0% i 3,0%, respektivno.

	2011.	2012.	2013.	2014.	I-IX 2015.
BDP u tekućim cijenama u mil. Eura	3.264,8	3.181,5	3.362,5	3.457,9	*3.660,7
Rast realnog BDP, %	3,2	-2,7	3,5	1,8	*3,5
Inflacija (CPI), %	2,8	5,1	0,3	-0,3	**1,5
Rast zaposlenosti, %	0,8	2,1	3,0	1,2	**1,2
Stopa nezaposlenosti, %	11,5	13,5	14,9	14,9	**15,4
Industrijska proizvodnja (rast u %)	-10,3	-7,1	10,6	-11,4	**9,6
Deficit budžeta, % BDP	5,9	4,9	3,9	3,0	**6,9
Bilans razmjene roba	-1.306,2	-1.389,2	-1.328,6	-1.376,4	-1.118,8
Bilans razmjene usluga	589,3	612,3	653,2	690,3	777,7
Saldo roba i usluga (% od BDP)	22,0	24,4	20,1	19,8	9,3
Tekući račun, mil. Eura	-573,4	-587,6	-486,6	-525,8	-280,5
Bilans tekućeg računa, % BDP	17,6	18,5	14,5	15,2	7,7
Spoljni dug, mil. Eura	1.060	1295	1433	1561,7	***2.160,1
Spoljni dug, % BDP	32,5	40,7	42,6	45,2	60,3
Neto SDI u mil. Eura	389,1	461,6	323,9	353,9	526,4
Neto SDI, % BDP	11,9	14,5	9,6	10,2	14,4

Tabela 2: Makroekonomska kretanja u periodu 2011 – septembar 2015. godine

Izvori: MONSTAT, CBCG, *procjene Ministarstva finansija; **deset mjeseci; ***šest mjeseci (Ministarstvo finansija)

⁴ Izvor: Ministarstvo finansija

⁵ Prema revidiranim podacima Projekcija makroekonomskih i fiskalnih pokazatelja za period 2015-2018.

U protekle dvije godina stopa inflacije je bila niska (0,3% u 2013. godini i - 0,3% u 2014. godini). U oktobru ove godine inflacija, mjerena indeksom potrošačkih cijena (CPI) bilježi rast od 1,5% u odnosu na isti mjesec prošle godine, dok je stopa inflacije, mjerene harmonizovanim indeksom potrošačkih cijena iznosila 1,9%. Kretanje cijena u ovoj godini pokazuje da rast cijena pića, hrane i usluga u restoranima dominantno opredjeljuje godišnju stopu inflacije.

Jedan od glavnih problema crnogorske ekonomije je visoka nezaposlenost, posebno mladih i obrazovanih lica. Na evidenciji Zavoda za zapošljavanje krajem oktobra 2015. godine bilo je 36.363 nezaposlenih lica, što je više za 2.619 lica ili 7,7% u odnosu na broj nezaposlenih godinu dana ranije. Stopa nezaposlenosti iznosi 15,4%. Krajem oktobra 2015. godine bilo je 174.761 zaposlenih lica ili 1,4% više u odnosu na stanje godinu dana ranije.

Prosječna bruto zarada u oktobru 2015. godine je iznosila 721 eura, dok je prosječna neto zarada iznosila 478 eura. Obzirom da su potrošačke cijene u oktobru 2015. godine u odnosu na septembar iste godine zabilježile pad od 0,1%, proizilazi da su realne neto zarade u istom periodu zabilježile rast od 0,3%.

Robnu razmjenu sa inostranstvom karakteriše: visok stepen liberalizacije, niska pokrivenost uvoza izvozom i rastući deficit trgovinskog bilansa. Ukupna robna razmjena za deset mjeseci bilježi rast od 0,9%, pri čemu je izvoz manji za 9,6%, a uvoz veći za 2,8%, što je uticalo na smanjenje stepena pokrivenosti uvoza izvozom i na rast robnog deficita.

Bilans razmjene usluga za devet mjeseci 2015. godine iznosi 777,7 mil. eura i veći je za 17,2% u odnosu na isti period prethodne godine, a bilans razmjene roba i usluga bilježi deficit u iznosu od 341,1 mil. eura i niži je 9,5% zbog visokog suficita u sektoru usluga.

Iako je fiskalna politika u prethodnom periodu bila restriktivna i prvenstveno usmjerena na smanjenje potrošnje budžet je zadnjih nekoliko godina u deficitu. Tako je tokom 2014. budžetski deficit iznosio 3% BDP-a, a za deset mjeseci 2015. godine 6,9% procijenjenog BDP-a⁶.

---

⁶ Procijenjeni BDP za 2015. godinu iznosi 3.660,7 mil. eura

2. POSLOVANJE PO SEKTORIMA

Industrijska proizvodnja u periodu januar - oktobar 2015. godine bilježi rast od 9,6% u odnosu na uporedni period prethodne godine. Najviši rast zabilježila je prerađivačka industrija od 19,5%, snabdijevanje električnom energijom je manje za 2%, a vađenje ruda i kamena manje za 3,4%.

Od 17 podsektora prerađivačke industrije rast je zabilježen u 9 podsektora, a visoke stope bilježe: proizvodnja osnovnih farmaceutskih proizvoda i preparata 80%, zatim proizvodnja proizvoda od drveta 26,5%, proizvodnja osnovnih metala 12,6%, proizvodnja proizvoda od ostalih nemetalnih minerala 10,0% i proizvodnja mašina i opreme 13,1%.

2.1. Energetika, rudarstvo i metalna industrija

Pojedinačna proizvodnja u energetske proizvodnim objektima i industrijskim sistemima bila je različita. HE Piva je ostvarila proizvodnju od 96,8% plana za deset mjeseci 2015. godine, odnosno proizvedeno je 533,44 GWh električne energije. Termoelektrana Pljevlja je u prošloj godini ostvarila 93,7% planirane proizvodnje, a za deset mjeseci ove godine, proizvodnja je iznosila 1.265,23 GWh, odnosno 82% od plana. HE Perucića je za deset mjeseci ukupno proizvela 691,554 GWh ili 94% od plana. U malim hidroelektranama bilježi se 86,6% ostvarenog plana proizvodnje za ovu godinu.

U oblasti proizvodnje rude olova i cinka u kompaniji Gradir Montenegro, Pljevlja, za deset mjeseci ove godine ostvarena je proizvodnja koncentrovane rude cinka od 11,6 hilj. tona, što je 94% od planirane proizvodnje za deset mjeseci, i 3 hilj. tona koncentrovane rude olova, odnosno 79,1% plana. U odnosu na uporedni period prethodne godine, proizvodnja rude cinka je veća za 10,4% , a rude olova niža za 6,4%. Rudnik uglja u Pljevljima je planirao da za deset mjeseci ove godine proizvede 1.451 hilj. tona, a proizvedeno je 1.405 hilj. tona.

Sektor proizvodnje osnovnih metala bilježi rast proizvodnje od 12,6% za deset mjeseci ove u odnosu na isti period prethodne godine. U tom periodu, proizvedeno je 32 hilj. tona čeličnih ingota i oko 22,7 hilj. tona gotove robe. To je neuporedivo više nego u uporednom periodu prošle godine kada je proizvedeno 6,1 hilj. tona ingota i 1,4 hilj. tona gotove robe. Tokom prošle godine investirano je u instalisanje nove tehnološke opreme i modernizaciju postojećih kapaciteta. Planom proizvodnje u ovoj godini predviđena je proizvodnja od 50 hilj. tona ingota i oko 13. hilj. blumova, ali zbog poremećaja na tržištu Kine, izostalo je pokretanje posla u Bluming valjaonici.

Kombinat aluminijuma - Uniprom za deset mjeseci ostvario je proizvodnju od 35,8 hilj. tona umjesto planiranih 45,1 hilj. tona, što je 630 tona manje nego u istom peri-

odu prethodne godine. Smanjenje proizvodnje je posljedica pada berzanske cijene aluminijuma i nepovoljne cijene električne energije. U strukturi proizvodnje 98,8% čini proizvodnja T-ingota, a svega 1,2% je proizvodnja omega-ingota.

U dijelu energetske efikasnosti, Strategija Evropa 20-20-20 ima za cilj da se do 2020. godine za 20% smanje emisije gasova koji izazivaju efekat staklene bašte, poveća udio obnovljivih izvora energije u finalnoj potrošnji i poveća energetska efikasnost. Poboljšanje energetske efikasnosti zahtijeva:

- Unapređenje institucionalnih kapaciteta i uvođenje posebnih finansijskih mehanizama (Fond EE);
- Kontinuirano i održivo sprovođenje projekata energetske efikasnosti koje doprinosi i podizanju svijesti;
- Podsticanje investitora da ulažu u energetske efikasne objekte;
- Dosljedna implementacija usvojenih propisa koji se tiču oblasti energetske efikasnosti i zaštite životne sredine;
- Neophodna poboljšanja u sistemu prostornog planiranja, upravljanja otpadom i upravljanja vodama.

2.2. Poljoprivreda i prehrambena industrija

Ostvareni rezultati u poljoprivrednoj proizvodnji, kao i investicije koje su pratile proizvodnju u 2015. godini ukazuju na pozitivnije rezultate u odnosu na 2014. godinu.

Podaci o otkupu i prodaji proizvoda poljoprivrede, šumarstva i ribarstva kod privrednih subjekata pokazuju da je za deset mjeseci ove godine⁷ u odnosu na isti period 2014. došlo do rasta od 9,1%, odnosno vrijednost otkupa je iznosila 26,6 mil. eura. Proizvodnja jaja je u stalnom porastu, što je direktni rezultat investiranja u ovu proizvodnju, a za posljedicu ima smanjen uvoz od 12%. Pored toga, investirano je i u kapacitete za proizvodnju stočne hrane, proizvodnju i preradu mlijeka, što će imati pozitivan uticaj na smanjenje uvoza. U porastu su i površine zasađene pod povrtarskim i ratarskim kulturama, pod vinogradima, voćnjacima i maslinama.

Za deset mjeseci ove godine u odnosu na isti period prethodne u prehrambenoj proizvodnji zabilježen je pad od 23,7%, dok je proizvodnja pića i duvana na prošlogodišnjem nivou.

Ogroman neiskorišćeni potencijal za brži razvoj poljoprivrede leži u snaženju i daljem razvoju prerađivačkog sektora, za koji postoje kvalitetne domaće sirovine. Prehrambenu industriju karakteriše raznolikost kako po pitanju vrsta djelatnosti, tako i vlasničke strukture, instalisanih kapaciteta i nivoa tehničko-tehnološke opremljenosti, što se naravno odražava na ostvarene rezultate u agroindustriji, razvojnu dina-

⁷ Izvor: MONSTAT

miku i konkurentnost. I pored evidentnog razvoja prehrambene industrije u proteklom periodu, ovaj sektor još uvijek karakteriše nedovoljna iskorišćenost raspoloživih kapaciteta, u pojedinim pogonima zastarjela oprema i tehnologija, nedovoljan nivo investicija u proizvodne kapacitete kao i nedostatak pojedinih domaćih sirovina, što proizvođače čini zavisnim od uvoznih sirovina.

Najveći izazov za proizvođače hrane je povećanje obima proizvodnje i konkurentnosti proizvoda na domaćem i inostranom tržištu. Međutim, na tom „putu“ proizvođači se susreću sa niz prepreka. Već duži period otežana naplata potraživanja predstavlja jedan od najvećih problema, a manifestuje se kroz veoma duge rokove plaćanja i neefikasnost pokrenutih postupaka za naplatu potraživanja.

Nedovoljna je zastupljenost domaćih proizvoda na crnogorskom tržištu zbog velike konkurencije proizvoda iz uvoza. Često se uvozni proizvodi prodaju po cijenama nižim od cijena na tržištima zemalja iz kojih dolaze, čime se direktno ugrožavaju domaći proizvođači. Takođe, nedovoljno su iskorišćene mogućnosti plasmana tradicionalnih i organskih proizvoda kroz turističku ponudu.

Sve investicije i projekti kao što su MIDAS, ADMAS, IPARD LIKE i IPARD program do 2020. godine će, pored direktnog uticaja na smanjenje deficita i povećanje zaposlenosti, imati značajan uticaj na povećanje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje. Naime, kroz investicije će se poboljšati opremljenost farmi i prerađivačkih kapaciteta, uvesti standardi kvaliteta, poboljšati marketing, kao i edukovati proizvođači za prihvatanje međunarodnih standarda proizvodnje.

U toku godine završene su aktivnosti vezane za ispunjenje mjerila koja je Evropska komisija postavila za otvaranje pregovora u poglavljima 11 - Poljoprivreda i ruralni razvoj, 12 - Bezbjednost hrane, veterinarstvo i fitosanitarni nadzor i 13 - Ribarstvo. Urađene su sektorske analize, doneseni potrebni zakoni i usvojene tri strategije sa pratećim akcionim planovima, sprovedena je kategorizacija objekata, a trenutno se radi na usaglašavanju pregovaračkih pozicija za sva tri poglavlja.

2.3. Šumarstvo i drvna industrija

Programom gazdovanja šumama za 2015. godinu, ukupna raspoloživa drvna masa za korišćenje iznosi 1,42 mil. m³ bruto drvne mase. U ovu količinu uključena je:

- drvna masa koju je Uprava za šume planirala za korišćenje putem koncesija ili jednogodišnjih ugovora o korišćenju šuma u ovoj godini;
- drvna masa koja je ugovorena ranijih godina, ali nije realizovana od strane koncesionara, odnosno korisnika šuma;
- drvna masa koja je predviđena planskim dokumentima za sječu, ali koju Uprava za šume, iz više razloga, nije učinila operativnom za korišćenje (izvršila

doznaku stabala za sječu i uradila izvođačke projekte).

U državnim i privatnim šumama u 2015. godini, planirana sječa iznosi 658.5 hilj. m³ bruto drvne mase, od čega u državnim šumama 82%, a u privatnim 18%. Projektovana vrijednost prihoda je oko 7 mil. eura, a realizovana do sada polovina ovog iznosa.

U drvnoj industriji je trenutno aktivno oko 150 preduzeća (uključujući i preduzeća i preduzetnike koji se bave proizvodnjom namještaja). Najviše ima preduzeća ili preduzetnika koji se bave preradom drveta u pilanama, slijede pogoni za proizvodnju pločastog namještaja. U strukturi preduzeća koja se bave preradom drveta, dominantno su zastupljena mikro i mala preduzeća.

Proizvodnja šumskih sortimenata iz državnih šuma za period januar – oktobar 2015. godine u odnosu na isti period prethodne godine bilježi rast za 17%, a ukupno je proizvedeno 276,3 hilj. m³ raznih sortimenata.

Ukupan izvoz ovih proizvoda je 29,5 mil. eura, od čega se najviše izvozilo drvo (23,8 mil. eura - rezana građa i sirovine) i hartija i papir (2,3 mil. eura).

Uvoz proizvoda drveta, hartije, štampe i namještaja je iznosio 99,2 mil. eura, što predstavlja 6,5% ukupnog uvoza. Najviše se uvozi namještaj, u iznosu od 49,9 mil. eura. Visok je i uvoz novinske hartije i kartona za pisanje i štampanje, sirovina za toaletnu hartiju i uvoz štampe (štampane knjige, brošure, novine, časopisi).

Raspodjela šuma na korišćenje prodajom drveta na godinu dana realizuje se suviše kasno. Stoga veliki broj preduzeća zbog nedostatka sirovine nije u mogućnosti da obavlja proizvodnju, zatvaraju se pogoni i otpuštaju radnici, a ogromne količine šumskih drvnih sortimenata se izvoze.

Dosadašnjim kriterijumima za raspodjelu sirovine nije definisana "maksimalna zapremina" koja se može dodijeliti na preradu proizvodnim preduzećima u odnosu na broj zaposlenih radnika i raspoložive kapacitete. Neadekvatno definisani kriterijumi za raspodjelu sirovine utiču na smanjenje broja zaposlenih, rad u sivoj zoni, te preprodaju i izvoz.

2.4. Građevinarstvo i komunalne djelatnosti

I pored toga što je građevinski sektor suočen sa problemom nelikvidnosti, nedovoljnom bankarskom podrškom za realizaciju započetih objekata, kao i visokim nivoom blokiranih sredstava u nezavršenim objektima, zabilježen je rast vrijednosti građevinskih radova.

Ukupna vrijednost izvršenih građevinskih radova za devet mjeseci 2015. godine iznosi 206,8 mil. eura i veća je za 7% u odnosu na uporedni period prethodne godine, dok je vrijednost radova mjerena efektivnim časovima rada veća za 4,8%.

Očekuje se da će izgradnja prioritetne dionice autoputa Bar – Boljare, zatim i ostalih dionica, biti snažna podloga za veću uposlenost kapaciteta i učešće građevinarstva u BDP-u, kao i bolju regionalnu povezanost.

Domaće građevinarstvo nije na adekvatan način iskoristilo šanse koje su se ukazale posljednjih godina. Deficit odgovarajućih kvalifikacija u građevinarstvu odnosno nepopularnost ovog zanimanja posljedica je teških uslova rada, malih zarada, radnog angažovanja van mjesta prebivališta, rada na određeno vrijeme i nedovoljne zaštite na radu. Dopunski razlog za nepovoljno stanje je i neadekvatna obrazovna politika.

Usvajanjem Strategije građevinarstva u Crnoj Gori do 2020. godine i Akcionog plana realizacije do 2016. stvorene su pretpostavke za jačanje kapaciteta u ovoj djelatnosti, i povećanje učešća domaće građevinske operative u realizaciji kapitalnih projekata iz oblasti saobraćajne infrastrukture, energetike i turizma.

U prethodnih nekoliko godina uložena su značajna sredstva u komunalnu privredu kroz rješavanje problema infrastrukture (vodopsnabdijevanje, regulacija otpadnih voda, regionalne deponije i reciklažni centri, poboljšanje putne infrastrukture), ali prostor za dalje unapređenje postoji. Predstavnici komunalne privrede ukazuju na problem kanalizacionog mulja koji nastaje u procesu prečišćavanja otpadnih voda. Postojeća strategija za rješavanje problema kanalizacionog mulja ima značajnih nedostataka, te je neophodno uz pomoć eksperata iz ove oblasti, definisati smjernice za kvalitetno rješavanje ovog problema na postojećim postrojenjima u Budvi, Nikšiću i Mojkovcu i mulja koji će se izdvajati na budućim postrojenjima u Kotoru, Tivtu, Podgorici, Bijelom Polju i Cetinju.

Primarna selekcija komunalnog otpada je važan korak ka standardima EU, a kod nas se još uvijek ne primjenjuje u dovoljnoj mjeri. Pogrešna je koncepcija u kojoj se različite vrste otpada skupljaju zajedno i tako pomiješane odlažu na deponiju. Na takav način onemogućuje se i/ili znatno poskupljuje odvajanje, sortiranje i reciklaža, a samim tim je i otežana kontrola protoka materijala na deponijama.

Pitanje prijema i zbrinjavanja komunalnog otpada riješeno je za Podgoricu, Danilovgrad, Cetinje, Bar i Ulcinj. I pored toga, komunalna privreda nije zadovoljna sadašnjom situacijom, pa je neophodno donošenje, Predloga zakona o izmjenama i dopunama Zakona o upravljanju otpadom koji je Vlada utvrdila i koji je u skupštinskoj proceduri, kao i donošenje plana upravljanja otpadom u jedinicama lokalne samouprave u skladu s Državnim planom upravljanja otpadom u Crnoj Gori 2015-2020.

2.5. Trgovina

U strukturi BDP-a sektor trgovine ima najveće učešće sa 11,7%. Broj prodavnica u trgovini na malo iznosi 4.104. gdje je ostvaren ukupan promet za deset mjeseci 2015.

godine od 1.042 miliona eura, ili 4,1% više u odnosu na isti period 2014. godine.

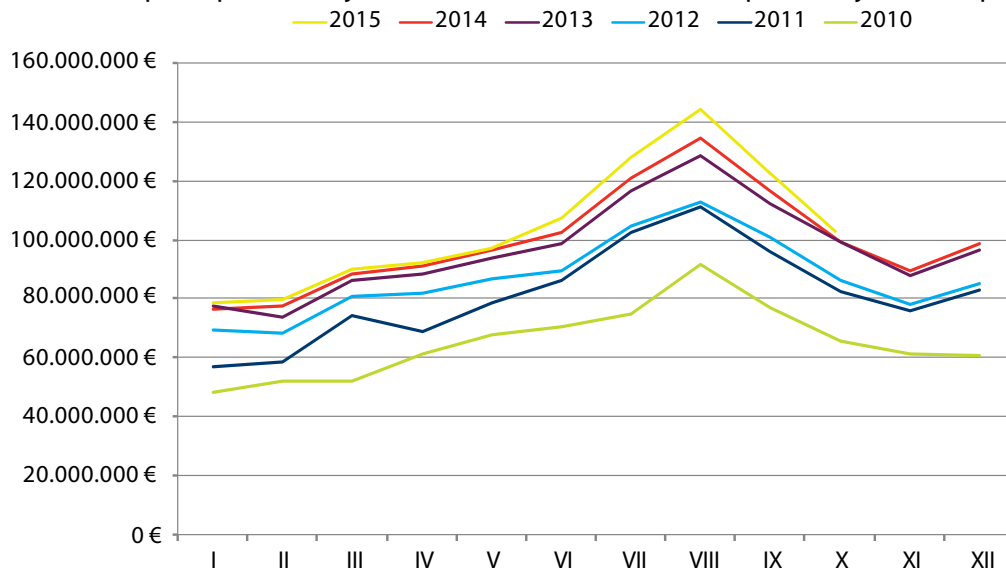
Posmatrano po oblastima, najveći rast prometa od 10,3% ostvaren je u trgovini na malo motornim gorivima i u trgovini farmaceutskim, medicinskim, kozmetičkim i toaletnim proizvodima 11,8%, dok je pad od 2,8%, zabilježen u trgovini na malo hranom, pićem i duvanom.

Ovaj sektor je u prosjeku zapošljavao 36.539 lica, što je 1,5% više od uporednog perioda, a prosječna zarada bilježi blagi pad.

Otežana naplata potraživanja i blokade računa karakterišu poslovanje većine pri-

Grafik 1: Promet u trgovini od 2010. do oktobra 2015. godine

Izvor: MONSTAT

vrednih subjekata u sektoru trgovine. Negativan uticaj na ostvarene rezultate ima i poslovanje u neformalnom sektoru: rad bez registracije odnosno obavljanje neregistrovanih oblika privredne djelatnosti; trgovina koja se obavlja u prodajnim prostorijama ili na drugim prodajnim mjestima koja ne ispunjavaju propisane uslove; promet robe koja ne ispunjava propisane uslove (deklaracija, oznaka, prateće isprave); rad "na crno", odnosno neformalno zapošljavanje, posebno u dijelu osiguranja zaposlenih na minimalnu zaradu, primanje dijela zarade "na ruke" i prekovremeni rad zaposlenih koji se ne plaća.

Porezi i dažbine na lokalnom nivou su često ograničenje poslovanju, kako zbog predmeta (osnovice i stope) oporezivanja, tako i zbog čestih i netransparentnih izmjena lokalne regulative, te sporih i dugotrajnih procedura. Prije svega, riječ je o velikom broju i visokom nivou taksi i naknada kao što su: naknade za pristup poslovnim objektima sa glavne saobraćajnice, naknada za deponovanja komunalnog otpada, komunalne takse za svijetleće reklame na objektima, naknade za korišćenje komerci-

jalnih objekata kojima je omogućen prilaz sa opštinskog puta, članski doprinosi za turističke organizacije, naknada za korišćenje opštinskih i nekategorisanih puteva, naknada za korišćenje putnog zemljišta i slično.

2.6. Turizam i ugostiteljstvo

Turizam kao strateški sektor zauzima značajno mjesto u ukupnom ekonomskom razvoju zemlje, te njegov uspješan razvoj ima multiplikativan efekat i na druge privredne grane kao što su trgovina, poljoprivreda, saobraćaj i druge djelatnosti.

Postignuti rezultati u 2015. godini pokazuju dalji trend rasta turističkih dolazaka i ostvarenih noćenja. Crnu Goru je tokom deset mjeseci ove godine posjetilo 1,7 mil. turista ili 12,8% više od uporednog perioda prethodne godine, uz ostvarenje 10,9 mil. noćenja, ili 15,6% više.

Broj dolazaka stranih turista je veći 15,5%, a ostvarenih noćenja 19,8%, dok je broj dolazaka domaćih turista niži 9,1%, a ostvarenih noćenja 22,9%. Blago je povećana i prosječna dužina boravka turista sa 6,4 na 6,5 dana.

Ostvareni prihodi od turizma za devet mjeseci 2015. godine iznose 784,3 mil. eura i veći su 19,2%.

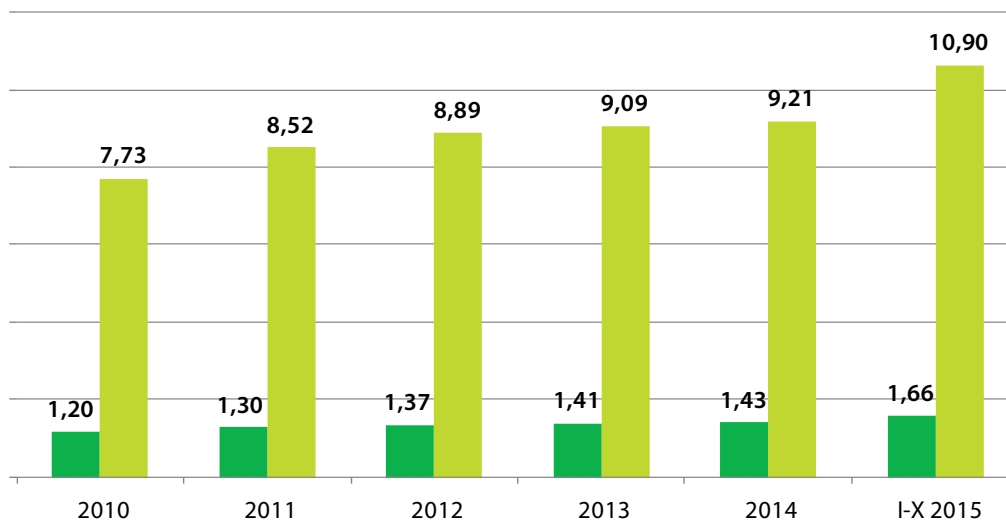
Prema prognozama WTTC⁸ za 2015. godinu prihodi od turizma biće veći za 13,2%, a za naredni desetogodišnji period turizam će rasti po prosječnoj godišnjoj stopi od 8,8%.

Ministarstvo održivog razvoja i turizma pripremlilo je predlog novih podsticajnih, fiskalnih mjera koje se odnose na investicije u hotele kategorije četiri i pet zvjezdica, mješovite - hibridne hotele i mješovite rizorte istih kategorija. Očekuje se da će predložene mjere biti implementirane kroz relevantne propise, te će početi da se primjenjuju od 2016. godine.

Nepovoljna je struktura smještajnih kapaciteta u kojima dominira individualni smještaj (74%). Turisti koji pretežno borave u privatnom smještaju na dnevnom nivou ostvaruju nižu potrošnju, što ukazuje da rast broja ostvarenih noćenja ne prati rast ukupnih prihoda. Razvoj novih visokokvalitetnih smještajnih kapaciteta i povećanje udjela hotela u ukupnim kapacitetima omogućiće povećanje kvaliteta turističke ponude. Neophodne su i strukturne promjene u smještajnim kapacitetima, tj. da se već postojeći hoteli niže kategorije vremenom unaprijede. Individualni smještaj, treba posmatrati kao dobar potencijal koji treba registrovati, standardizovati i objediniti, te na taj način doprinijeti suzbijanju sive ekonomije. Inovativni turistički proizvod

⁸ Svjetski savjet za putovanja i turizam WTTC - Izvještaj o satelitskom obračunu turističkih efekata za Crnu Goru za potrebe Ministarstva održivog razvoja i turizma.

■ dolasci   ■ noćenja

Grafik 2: Dolasci i noćenja turista
2010 – oktobar 2015
(u milionima)

Izvor: MONSTAT

smještajne ponude difuzni i integralni hotel⁹, biće omogućen izmjenama i dopunama Zakona o turizmu, kroz poseban podzakonski akt, koji treba da se usvoji do kraja I kvartala 2016. godine, a usvojena je Uredba o pretvaranju stambenih u ugostiteljsko-turističke jedinice.

Turizam je važan generator novih radnih mjesta i grana sa najvećim potencijalom za budući rast zapošljavanja. S tim u vezi, potrebno je pojačati saradnju turističke privrede i obrazovnog sistema u cilju obezbjeđenja nedostajuće domaće radne snage nižih kvalifikacija što je moguće ostvariti kontinuiranim sprovođenjem obuka za stručno obrazovanje i kvalifikaciju.

Plasman domaćih proizvoda kroz turističku tražnju predstavlja tzv. "izvoz na pragu". Potrebno je adekvatnim mjerama stimulisati hotelijere i ugostitelje da kupuju domaće proizvode, kao npr. povraćaj PDV-a za kupovinu domaćih proizvoda ili porške olakšice na kraju godine, što bi značajno uticalo na podsticanje ove aktivnosti.

Visoko izražena sezonalnost je karakteristika našeg turističkog proizvoda. U stvaranju kompleksne turističke ponude kao povezane cjeline primorja i zaleđa, vidi se najbolja mogućnost da se produži sezona i da se sjeveru daju razvojni impulsi. Buduća ponuda treba još intenzivnije da povezuje pejzaž i prirodu, različite kulture, način života sa najvišim kvalitativnim zahtjevima jednog modernog društva. Istovremeno su potrebni dodatni hotelski objekti, da bi postali atraktivniji preko čitave godine.

⁹ Difuzni hotel je objekt sastavljen od tri i više građevina u starim i tradicionalnim strukturama, Integralni hotel je smještajni oblik sastavljen od tri i više objekata u jednom naselju, koji nisu vezani uz tradicionalnu baštinu, ali imaju zajednički hol s recepcijom, zajedničke smještajne jedinice, zajednički sanitarni čvor te druge turističko ugostiteljske sadržaje.

Akcenat treba staviti i na razvoj zdravstvenog turizma, koji karakteriše nesezonalnost i za koji imamo velike potencijale. Samo sinergetskim djelovanjem državnih, turističkih i drugih institucija, moguće je podstaći dolazak turista u našu zemlju nezavisno od godišnjeg doba.

Intenzivniji razvoj turizma ograničava i postojeća infrastruktura i siva ekonomija. Saobraćajna infrastruktura, a samim tim i dostupnost destinacije, jedan je od ključnih izazova. Glavni generatori sive ekonomije u turizmu i ugostiteljstvu su: rad bez odobrenja, neregistrovani smještaj, promet akciznih proizvoda, evidencija prometa u maloprodaji, odnosno neizdavanje fiskalnih računa i tržište rada, posebno zapošljavanje stranaca.

Već duže vrijeme privrednici ukazuju da kvalitet turističke ponude umanjuju privremeni objekti koji su locirani u blizini hotela i ulaze u zonu "sive ekonomije". Zahtjev turističke privrede je da svi privremeni objekti aktivnosti obavljaju legalno, uz ispunjavanje urbanističkih, higijensko – tehničkih i ostalih uslova. Unapređenje saradnje, zajednički koordinirani rad nadležnih državnih organa i turističke privrede, restriktivniji pristup i strožija primjena propisa i standarda prilikom izdavanje odobrenja za rad privremenih objekata, daće doprinos rješenju ovog problema i smanjenju sive ekonomije.

2.7. Saobraćaj

Sa učešćem od 3,8% u strukturi BDP-a i 5,6% u ukupnom broju zaposlenih saobraćajna djelatnost ima značajnu ulogu za razvoj cjelokupne privrede, pa je njeno unapređenje i modernizacija kontinuirani zadatak.

U sektoru saobraćaja je tokom devet mjeseci 2015. godine bilo radno angažovano 9.963 lica, što je u odnosu na uporedne podatke iz 2014. godine za 1,6% više. Prosječna bruto zarada u istom periodu je iznosila 759 eura, što je za 3,2% niže.

U drumskom saobraćaju je u periodu januar-septembar 2015. godine prevezeno 5,2 mil. putnika, što u odnosu na uporedni period predstavlja rast od 1,9%. Prevoz robe je iznosio 584 hilj. tona što je više za 16,3%.

Željeznički saobraćaj posljednjih godina bilježi konstantan rast. Za devet mjeseci 2015. godine željeznicom je prevezeno 951 hilj. putnika što je za 11,1% više u odnosu na uporedni period. Putnički kilometri su iznosili 62,3 mil. ili 6% više. Ukupno je prevezeno 831 hilj. tona robe, što je više za 22,7%, a ukupni tonski kilometri su iznosili 93,9 mil., što je više za 34,3%.

U vazdušnom saobraćaju je prevezeno 1,42 mil. putnika što je više za 1,6%, dok je promet robe iznosio 664 tone, što predstavlja rast od 5,1%.

Promet robe u pomorskom saobraćaju smanjen je 2,7%, a promet putnika manji je za 6,3%. Ukupan promet robe u lukama bilježi rast od 27,8%, pri čemu je izvoz bio veći 79,7%, a uvoz manji 8,9%.

Imajući u vidu da su vozarine ekstremno niske u ovom periodu i da pomorske kompanije ne mogu servisirati svoje obaveze nakon grejs perioda, neophodno je obezbijediti uslove za prevazilaženje ovog problema (novi krediti, reprogramiranje postojećih kredita, dokapitalizacija, eventualno udruživanje i sl.) dok se uslovi na globalnom tržištu ne promijene¹⁰.

Radovi na izgradnji autoputa Bar – Boljare počeli su maja tekuće godine. Izgradnja prioritetne dionice Smokovac – Uvač – Mateševo, dužine 41 km trajeće četiri godine.

Privredni subjekti u sektoru saobraćaja ukazali su na problem administrativne takse u lukama koja se plaća za odobrenje za kretanje člana posade na području graničnog prelaza (Shore pass). Ovu taksu obavezni su da plate svi članovi posade plovila koja posjećuju naše luke i nemaju validnu vizu, a podliježu viznom režimu. Zakonom propisani iznos takse je povećan sa 10 na 55 eura po osobi, odnosno 105 eura za grupnu dozvolu. U periodu važenja starog režima ostvarivao se mnogo veći prihod nego nakon uvođenja novih taksi. Zbog uvođenja ove i drugih naknada naše luke postaju nekonkurentne, što može dovesti do preusmjerenja brodova ka drugim destinacijama. Svoje negodovanje su izrazile velike kruzing kompanije i brodovi trgovačkih mornarica koji dopremaju robu u naše luke jer su njihovi članovi posade uslovljeni visokim troškovima po izlasku sa broda. Stoga je potrebno smanjiti iznos ove takse i drugih naknada kako bi naše luke bile i dalje konkurentne.

Od jula 2015. godine, Albanija je uvela ograničenje unosa goriva u rezervoarima vozila u ukupnom iznosu do 200 litara što negativno utiče na organizaciju i tehnologiju prevoza. Za svaki litar preko dozvoljene količine plaćaju se uvozne dažbine. Prevoz tereta sa Republikom Albanijom regulisan je na osnovu Sporazuma između SFRJ i Albanije¹¹ iz 1982.godine koji u članu 2 Protokola propisuje "osim goriva u fabrički ugrađenim rezervoarima, vozila za drumski prevoz mogu imati i dopunske količine goriva u dodatnim rezervoarima, s tim da ukupna količina goriva na prelazi 510 litara. Dozvoljava se ukupna količina goriva preko ove zapremine samo kod vozila sa fabrički ugrađenim rezervoarima zapremine veće od 510 litara". Neophodno je, u komunikaciji Ministarstva saobraćaja i pomorstva i nadležnih organa Republike Albanije, zatražiti dosljednu primjenu ovog Sporazuma do donošenja novih odredbi. U slučaju negativnog odgovora odnosno nespremnosti albanske strane da eliminiše ovu barijeru, potrebno je uvesti recipročne mjere kako bi domaći prevoznici ostali konkurentni.

¹⁰ Prema podacima istraživanja Britanske analitičke kuće Clarkson Resesearch Services, objavljenih u njemačkom časopisu HANSA, vozarina prije početka krize brodova Panamax datih u time charter-u na godinu dana, iznosila je 65.000US dolara po danu, da bi u kriznom periodu ta vozarina pala na samo 7.000US dolara po danu.

¹¹ Sporazum između Saveznog izvršnog vijeća Skupštine Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i Vlade Narodne Socijalističke Republike Albanije o međunarodnom drumskom prevozu robe, iz februara 1982.

Hrvatska je uvela naplatu PDV-a za prevoznike koji nemaju sjedište na teritoriji ove zemlje, a obavljaju povremeni prevoz putnika. Ova obaveza znači da ukoliko crnogorski prevoznik obavlja povremeni prevoz putnika (slobodni/turistički prevoz), mora da plati PDV Hrvatskoj srazmjerno broju pređenih kilometara na teritoriji ove zemlje, što u slučaju tranzita kroz Hrvatsku dodatno poskupljuje transport¹². Na bazi reciprociteta, prema važećem Sporazumu između Vlade Crne Gore i Vlade Republike Hrvatske o međunarodnom drumskom prevozu putnika i tereta¹³, domaći prevoznici koji povremeno obavljaju prevoz na teritoriji Hrvatske su oslobođeni nameta i dažbina vezanih za vlasništvo, registraciju i upravljanje vozilom. Potrebno je u komunikaciji nadležnih organa dvije zemlje omogućiti primjenu pomenutog Sporazuma do donošenja novih odredbi. U slučaju negativnog odgovora sa hrvatske strane, uvesti recipročne mjere.

2.8. Informaciono - komunikacione tehnologije

Informacije o veličini i strukturi crnogorskog IT tržišta nijesu u potpunosti pouzdane, jer ne postoje posebni statistički podaci za ovaj sektor. U Centralnom registru privrednih subjekata, upisane su 572 firme koje pripadaju IT sektoru (proizvođača i distributera računara i računarske opreme oko 49%, a proizvođača i distributera računarskih usluga i računarskih programa, nešto više od 51%). Broj aktivnih IT firmi je dosta manji, i po broju predatih godišnjih finansijskih izvještaja, posluje 232 IT kompanije, sa 654 zaposlena.

I pored velikog broja registrovanih firmi, oblast informatičkih usluga i razvoja softvera, kao vidova stvaranja novih vrijednosti, razvoja i unapređenja intelektualnog kapitala još uvijek je nedovoljno razvijena. Svega nekoliko kompanija se bavi složenijim informatičkim rješenjima, uslugama i razvojem softvera.

Crna Gora je, po istraživanju Svjetskog ekonomskog foruma o postignutim rezultatima na polju ICT za 2015. godinu, zauzela 56. mjesto od 143 rangirane zemlje. Ako se posmatraju samo pozicije u prethodnim godinama zaključilo bi se da Crna Gora, kao informatičko društvo, bilježi trend pada. Međutim, kada se analiziraju ocjene posmatranih parametara dolazi se do zaključka da se u periodu 2012-2015 bilježi trend stagnacije, osim u dijelu cjenovne pristupačnosti i socijalnog uticaja, koji bilježe bolje ocjene.

Najveći problem koji prate poslovanje IT firmi je nedostatak projekata u ovoj oblasti. Uzrok malog obima posla i slabog razvoja nije vezan samo za IT firme, već i tržište koje ne iskazuje potrebnu tražnju za korišćenjem IT (osim banaka i provajdera tele-

¹² Ova mjera će indirektno uticati i na poskupljenje turističke ponude, imajući u vidu činjenicu da je značajan broj dolaska inostranih gostiju u našu zemlju preko aerodroma Čilipi, kao i to da se dnevni izleti u Hrvatsku obave sa više desetina autobusa.

¹³ "Sl. listu CG - Međunarodni ugovori", br. 6/2012

komunikacionih usluga). Uz nepoznavanje potrebe za IT servisima, otežavajući faktor je i novac za investiranje u ovaj sektor.

Tabela 3: Postignuti rezultati u oblasti ICT

Izvor: Svjetski ekonomski forum

		2012.	2013.	2014.	2015.
Okruženje	Političko i regulatorno	61 – 3,8	72-3,7	80-3,6	90-3,5
	Biznis i inovativno	38-4,5	41-4,6	34-4,9	42-4,8
Spremnost	Infrastruktura i digitalni sadržaj	46-4,7	42-4,8	46-4,8	45-4,7
	Pristupačnost	87-4,8	93-4,4	103-4,5	75-5,2
	Vještine	28-5,7	40-5,3	34-5,6	35-5,6
Upotreba	Individualna	50-3,9	56-4,0	55-4,3	60-4,5
	Poslovna	70-3,5	71-3,4	69-3,6	83-3,5
	Vlada	53-4,1	47-4,4	51-4,3	52-4,3
Uticaj	Ekonomski	39-3,7	39-3,7	39-3,6	46-3,5
	Socijalni	57-3,7	49-4,1	56-4,0	61-4,3
Pozicija */142/144/148/143 Ocjena (1-7)		46-4,2	48-4,2	52-4,3	56-4,3

2.9. Bankarstvo

Bankarski sektor je stabilan, uz poboljšanje svih pokazatelja kvaliteta aktive i rastuću likvidnost i solvetnost. Kretanja u monetarnoj sferi bilježe nastavak tendencije rasta kredita, depozita, kapitala banaka i blagi pad kamatnih stopa. Devet banaka iskazalo je pozitivan finansijski rezultat, dok su četiri banke iskazale gubitak.

Ukupno odobreni krediti banaka su na kraju oktobra 2015. godine iznosili 2.539,5 mil. eura, što predstavlja rast od 4,8% na godišnjem nivou. Privredi je odobreno 1.019,4 mil. eura kredita, što je 6,0% više u odnosu na stanje godinu dana ranije.

Ukupni depoziti na kraju oktobra tekuće godine iznosili su 2.658,3 mil. eura i porasli su za 18,1% u odnosu na isti mjesec prošle godine.

U proteklom dijelu 2015. godine došlo je do blagog pada kamatnih stopa za privredne subjekte, ali su one i dalje dosta visoke, posebno u poređenju sa kamatnim stopama na tržištima zapadno evropskih zemalja pa i okruženja. Prosječna ponderisana efektivna kamatna stopa na odobrene kredite, u oktobru je iznosila 8,8%, dok je na kredite privredi iznosila 7,8%. U poređenju sa kamatnom stopom godinu dana ranije prosječna stopa je niža 0,5 pp, a na kredite privredi 0,6 pp. Prosječna ponderisana efektivna kamatna stopa na depozite u oktobru je iznosila 1,3%, što predstavlja smanjenje od 0,7 pp.

Nelikvidnost u realnom sektoru stalno se povećava. Prema podacima Centralne banke, krajem oktobra 2015. godine u blokadi je bilo 14.718 izvršnih dužnika, sa ukupnim iznosom duga od 545,2 mil. eura. U odnosu na stanje godinu dana ranije broj

izvršnih dužnika je povećan za 6,5%, a iznos duga za 13,0%.

Jedan od potencijalnih rizika za stabilnost finansijskog sektora i dalje predstavlja visok nivo nekvalitetnih kredita. Naime, spirala nelikvidnosti realnog sektora je zahvatila i bankarski sektor, manifestujući se u konstantno visokom učešću nekvalitetnih kredita u ukupnim kreditima i potraživanjima, koje iznosi oko 17%. U cilju rješavanja ovog problema banke su, u periodu od 2009. do 2014. godine, izmjestile i/ili prodale nekvalitetnu aktivu matičnim bankama i faktoring kompanijama u iznosu od 670 mil. eura.

Nivo nekvalitetnih kredita na kraju septembra 2015. godine iznosio je 13,8%. Mogući instrument za rješavanje navedenog problema predstavlja implementacija projekta „Podgorički pristup“ koji se sprovodi u skladu sa Zakonom o sporazumnom finansijskom restrukturiranju¹⁴ koji je stupio na snagu 1. maja, i još uvijek nije zaživio. Razlozi za to su nedovoljno interesovanje banaka, kao i nedovoljna informisanost privrede o mogućnostima koje se nude ovim modelom.

Privredna komora Crne Gore, smatrajući da treba uložiti dodatne napore, kako bi pomogla privrednicima da prepoznaju tzv. Podgorički model, predviđen Zakonom o dobrovoljnom finansijskom restrukturiranju, kao priliku za prevazilaženje nagomilanih problema, organizovala je Informativnu sesiju o ovom Zakonu, iznoseći stav da na bazi svog portfolija može biti prepoznata kao Centar za koordinaciju, koji bi uz pomoć stranih eksperata i donacija mogao postojati i funkcionisati po principu povezivanja privrede, banaka i potencijalnih investitora. U zemljama bez iskustva u dobrovoljnom finansijskom restrukturiranju poželjno je obezbijediti relevantnu instituciju/koordinaciono tijelo da podstakne inicijalne aktivnosti (ovaj pristup primijenjen u nekim azijskim zemljama). Riječ je o instituciji koju karakteriše reputacija, nepristrasnost, iskustvo u vansudskim pregovorima, kapacitet da inicira proces, okupi banke (povjerioce) i dužnike (privredna društva) radi dijaloga o pristupanju restrukturiranju dugova. Kapacitet da koordinira dijalog (od razgovora o restrukturiranju do postizanja sporazuma o učešću u restrukturiranju) i promoviše vansudsko restrukturiranje u Crnoj Gori ima Privredna komora i to će uz podršku Ministarstva finansija i Centralne banke nastojati da iskoristi na dobrobit privrede.

Zbog problema nedovoljnog plasmana novca u privredu, CBCG je dala preporuku bankama za snižavanje kamatnih stopa, te pripremila radnu verziju Zakona o ograničavanju kamatnih stopa, koja bi uskoro trebala da bude predmet javne rasprave.

Na crnogorskom tržištu osiguranja posluje 11 društava za osiguranje, od čega se pet bave samo poslovima neživotnog osiguranja, a šest poslovima životnog osiguranja.

U oktobru 2015. godine ukupna bruto premija osiguranja je iznosila 6,1 mil.eura¹⁵.

¹⁴ Finansijsko restrukturiranje duga može se sprovesti samo za kredite dužnika koje su banke klasifikovale u klasifikacione grupe B i C odnosno za kredite u kašnjenju do 270 dana.

¹⁵ Podaci Agencije za nadzor osiguranja

Visok nivo loših kredita je ključni problem inače stabilnog bankarskog sektora. Kreditnu aktivnost banaka ograničava visok nivo loših zajmova i dugotrajni postupci za naplatu kolaterala kroz sudsko izvršenje ugovora. Loši krediti utiču na loše finansijske performanse banaka, zbog čega moraju da se zadužuju po višim cijenama, što za posljedicu ima smanjenje kreditne aktivnosti i rast kamatnih stopa.

U ostvarenoj bruto premiji dominantno je učešće neživotnog osiguranja 81,3%, dok se na životno osiguranje odnosilo 18,7%. Kada posmatramo strukturu bruto premije neživotnih osiguranja, u oktobru 2015. godine, najveće je učešće osiguranja od odgovornosti zbog upotrebe motornih vozila 44,9%, osiguranja motornih vozila 7,3% i ostala osiguranja imovine 5,1%. U strukturi životnih osiguranja, najveće učešće je imalo osiguranje života (90,5%).

Ulazak novih banaka na tržište trebalo bi da rezultira daljim padom kamatnih stopa i raznovrsnijom ponudom kreditnih proizvoda pretežno pravnim licima. U sadašnjim uslovima, tekućim i najavljenim investicionim projektima, ima dovoljno prostora za razvoj kvalitetnije saradnje između banaka i privrednika uz povoljnije uslove kreditiranja.

2.10. Logistika i špedicija

U Crnoj Gori posluje 126 privrednih subjekata¹⁶ koji imaju licencu za obavljanje poslova zastupanja pred carinskim organom. Među njima je 27 preduzeća kojima je pretežna djelatnost trgovina, proizvodnja, prevoz, dok je zastupanje pred carinskim organom samo jedna od djelatnosti. Većinom su mikro i mala preduzeća, a samo jedno preduzeće čija je pretežna djelatnost zastupanje pred carinskim organom zapošljava između 50 i 100 radnika, dok dva imaju više od 100 zaposlenih. Proteklih godina došlo je do ekspanzije poslova i širenja asortimana usluga ali je i, pod uticajem jake konkurencije i pada cijena ovih usluga, ugašeno nekoliko preduzeća.

Međunarodnu trgovinu, a samim tim i logistiku, reguliše veliki broj normi i propisa iz oblasti bezbjednosti i zdravlja ljudi, životinja i biljaka, carinskih i poreskih propisa, međunarodnih standarda i drugih, koji se intezivno mijenjaju.

Dinamične i zahtjevne izmjene propisa su izazov za administraciju koja ih sprovodi. Stoga se poteškoće koje se u ovom procesu javljaju mogu pripisati administraciji, a do njih dolazi zbog različitog tumačenja propisa, nedostatka tehničkih i kadrovskih resursa ili zbog višegodišnjeg kašnjenja u izradi uredbi i pravilnika, koji precizno, razrađuju zakonske norme. Kao rezultat javljaju se različita tumačenja istog propisa od strane jednog organa (npr. od strane dvije područne jedinice), što dovodi u zabunu privredne subjekte jer isti posao završavaju na različite načine u različitim gradovima. Zbog nedostatka kadrovskih i tehničkih resursa npr. špediteri i dalje dostavljaju laboratorijama uzorke za analizu koji su uzeti na granici, a ne inspektori.

Kao ograničavajući faktor ističe se i relativno dotrajala saobraćajna infrastruktura. Nedostatak brzih saobraćajnica i spora željeznica, čine da cijene transporta od barske luke ka unutrašnjosti budu nekonkurentne, čime i sama luka gubi korak sa konkurencijom iz regiona.

¹⁶ Podaci Uprave carina

2.11. Mala i srednja preduzeća

Mala i srednja preduzeća (MSP) čine 99% ukupnog broja preduzeća, učestvuju sa 60% u BDP-u i 67% u ukupnoj zaposlenosti. MSP u značajnoj mjeri, doprinose privrednom rastu i razvoju i konkurentnosti ekonomije, novom zapošljavanju.

Sektor MSP, pokazuje tendenciju rasta, posmatrano po broju preduzeća i zaposlenih. Broj MSP u 2014. godini¹⁷, iznosio je 23.895 i veći je za 11,3% u odnosu na prethodnu godinu, dok je broj zaposlenih veći za 10,5%, i iznosio je 148.685.

Reformske aktivnosti na unapređenju poslovnog ambijenta, rezultiraju kontinuiranim napretkom, što potvrđuju i izvještaji relevantnih međunarodnih institucija. Intenzivirane su aktivnosti na prevazilaženju identifikovanih problema, prije svega, kroz: pojednostavljivanje postupaka za dobijanje dozvola za poslovanje; pružanje usluga podrške biznisu i poslovnog savjetovanja, kroz jačanje poslovne infrastrukture (biznis centri i inkubatori); pružanje sveobuhvatnih informacija za osnivanje i poslovanje (online MSP portal); unapređenje znanja i vještina u cilju jačanja konkurentnosti MSP, posebno u oblastima trgovinske razmjene sa EU; statističko praćenje indikatora MSP; nefinansijsku podršku početnicima u biznisu.

U kreiranju i sprovođenju politika koje se odnose na razvoj preduzetništva i industrijske politike intenziviraju se naponi da se podrže industrijska preduzeća u podizanju konkurentnosti na globalnom tržištu, omogući održivi industrijski razvoj, poboljša investicioni ambijent, omogući brži razvoj preduzetništva i podstiču inovacije, ubrza razvoj regionalnih industrijskih centara i regionalne poslovne infrastrukture, kao i da se poboljša energetska efikasnost i usmjeri razvoj u skladu sa principima zaštite životne sredine. Poboľšanje konkurentnosti ekonomije je fokusirano na privlačenju SDI kroz uspostavljanje biznis zona, klastering kao i poboljšanje ambijenta za investitore u namjeri privlačenja direktnih investicija.

Poteškoće u poslovanju za MSP predstavljaju nepovoljni izvori finansiranja. Za preduzeća sama visina kamatnih stopa predstavlja problem, dok pri otpočinjanju biznisa, pored kamata, problem predstavlja i obezbjeđenje kolaterala.

Pored toga, siva ekonomija i nelojalna konkurencija predstavljaju barijeru poslovanju. Konkurencija na tržištu je jaka, ne samo zbog postojanja konkurentnih domaćih preduzeća, već zbog otvorenog tržišta koje omogućava veliko prisustvo stranih roba i usluga. Domaći proizvođači često dolaze u podređen položaj u odnosu na uvozne proizvode na lokalnom tržištu, a na drugoj strani su prilično sputani pri pokušaju prodora na pojedina tržišta. Na konkurentnost proizvoda i usluga uticale su i zaštitne mjere drugih zemalja. Pravni okvir pruža mogućnost za zaštitu od nelojalne konkurencije i dampaing, ali postoji problem dokazivanja tih slučajeva, zbog čega se privrednici teško odlučuju na taj korak. Suzbijanje sive ekonomije i nelojalne konkurencije

---

lako je predviđeno da državni organi treba međusobno da sarađuju i jedni drugima dostavljaju informacije iz njihove nadležnosti nedostatak koordinacije često dovodi do situacija da je na zahtjev organa kojem je podnešen neki zahtjev potrebno od drugog organa pribaviti potvrdu ili uvjerenje. Primjer je kada Centralni registar privrednih subjekata, koji je dio Poreske uprave, od podnosioca zahtjeva traži potvrde te iste uprave da uredno plaća poreze.

¹⁷ Podaci Poreske uprave

zahtijeva koordiniran rad svih nadležnih organa i dosljednu primjenu regulatornog okvira.

Barijere na lokalnom nivou kao što su veliki broj i visina komunalnih такси i naknada predstavljaju ograničenje za poslovanje MSP. Preduzetnici imaju problem i sa dupliranjem opštinskiх poreza. Troškovi za dobijanje odobrenja za rad, variraju u zavisnosti od vrste djelatnosti i potrebne dokumentacije za odnosnu djelatnost i izuzetno su visoki. Različitim propisima data su ovlašćenja brojnim inspekcijama, a rješenja koja tretiraju ovu materiju nalaze se u velikom broju zakona i podzakonskih akata, i na taj način međusobno preklapaju.

Nepovoljna starosna i kvalifikaciona struktura nezaposlenih, niska mobilnost radne snage, smanjenje broja zaposlenih u realnom sektoru, neusaglašenost ponude i potražnje radne snage su negativni trendovi na tržištu rada. Neophodno je intenzivnije uključivanje poslodavaca u kreiranje obrazovnih politika i programa, te njihovo veće angažovanje u popularizaciji deficitarnih zanimanja.

3. OBRAZOVANJE I TRŽIŠTE RADA

3.1. Obrazovanje

Savremeni koncept obrazovanja posmatra obrazovanje kao proces cjeloživotnog učenja, za razliku od tradicionalnog koncepta, u kome se obrazovanje stiče najvećim dijelom tokom perioda formalnog školovanja. U cilju uspostavljanja kvalitetne veze između potreba privrede, tržišta rada i obrazovnog sistema potrebno je intezivirati reformske aktivnosti obrazovnog sistema što je od presudnog značaja za razvoj privrede. Brze promjene u nauci i tehnologiji zahtijevaju dobro obučeni kadar, sa savremenim znanjima i vještinama. Razvoj nauke i tehnologije utiču na sve aspekte društva, pa samim tim i na tržište rada, tako da najtraženija zanimanja na tržištu rada nijesu ni postojala prije desetak godina, a stalno nastaju potrebe za novim kvalifikacijama. Formalni sistem obrazovanja uglavnom obezbjeđuje kadrove na osnovu potreba privrede i po prirodi je spor, te promjene i uvođenje obrazovanja za nove kvalifikacije iziskuju vrijeme. Tržišne ekonomije taj jaz prevazilaze razvojem cjeloživotnog učenja, modularizacijom svojih programa i stalnim usavršavanjem zaposlenih. Stoga, je neophodno da se više koriste programi obrazovanja odraslih koji će mnogo brže zadovoljiti nedostatak specijalizovane radne snage i prevazići jaz između ponude i tražnje radne snage. Nova radna snaga treba da svojim idejama i preduzetničkim duhom kreira nova radna mjesta kroz otvaranje firmi i realizaciju novih ideja, a ne samo da se prilagođava potrebama privrede.

Takođe, kvalitet stručnog obrazovanja je veoma značajan segment obrazovne ponude, te sistem stručnog obrazovanja treba da bude fleksibilniji u cilju kreiranja visokokvalifikovane stručne snage konkurentne i na tržištu EU. U tom smislu potrebno je modularizovati sistem stručnog obrazovanja stimulisati privredu da se aktivnije uključi u obrazovni proces.

U narednom periodu Crna Gora mora težiti ka stvaranju ekonomije znanja i podsticanje privrednog rasta implementacijom inovacija i preduzetničkim aktivnostima. U takvom ambijentu zaposleni trebaju da budu dobro obučeni i sposobni da se prilagođavaju novim tehnologijama i uslovima rada, kao i da budu sposobni da brzo mijenja radna mjesta i da učestvuju u cjeloživotnom učenju.

Potrebno je promijeniti pristup obrazovanju i koncipirati školovanje usmjereno na kritičko razmišljanje i prije svega na razvoj kreativnosti koja omogućava da se posao radi uspješnije, rađaju nove ideje i stvaraju preduzetnici.

Komora je obavila istraživanje koje se odnosilo na analizu efekata reforme visokog obrazovanja sa posebnim akcentom na upotrebu i razumevanje koncepta ishoda učenja, kao i mogućeg uticaja visokog obrazovanja i kvaliteta nastave na razvoj ključ-

---

Najnovija znanja i vještine iz područja za koje privrednici pokazuju interesovanje, a na bazi analiza potreba koje radi Komora, bile su teme 48 edukativnih aktivnosti koje je u 2015. godini pohađalo više od 2.200 polaznika.

nih kompetencija studenata. Dobijeni rezultati ukazuju na nedostatke u sprovođenju reforme visokog obrazovanja, ali i na aspekte koji su unaprijeđeni reorganizacijom studija i unapređenjem obrazovnog iskustva. Treba ih shvatiti kao svojevrsni indikator unapređenja kvaliteta visokoškolskog obrazovanja i kreiranja obrazovne politike. Prilikom kreiranja ishoda učenja na studijskim programima treba uključiti predstavnike privrede i uvažiti njihovo mišljenje.

Kroz različite aktivnosti Komora doprinosi boljem povezivanju privrede i obrazovnog sistema. Promjene u regulaciji tržišta rada, koje su proistekle iz novousvojenog Zakona o zapošljavanju stranaca, su dodatno naglasile da postoji problem nedostatka radne snage, a posebno srednjeg stručnog obrazovanja.

Privredna komora Crne Gore ostvaruje kvalitetnu saradnju u Asocijaciji komora Evrope, posebno u okviru Radne grupe Evropskih komora javnog prava. Iskustvo ovih komora u oblasti stručnog obrazovanja je respektabilno, budući da je riječ o institucijama koje su nacionalnim zakonodavstvom za ovu oblast prepoznate kao značajni činioci obrazovnog sistema. U saradnji sa asocijacijom komora Evrope Eurochambres, Grupom za privredne komore javnog prava, Komora je organizovala 15. maja 2015. godine konferenciju na temu: „Sistem dualnog obrazovanja kao model za unapređivanje ekonomije“. Aktivnosti u ovom dijelu su nastavljene saradnjom sa Ministarstvom prosvjete Crne Gore i predstavnicima Privredne komore Austrije u cilju utvrđivanja mogućnosti za unapređenje i implementaciju obrazovanje kod poslodavaca.

U narednom periodu uz podršku Privredne komore Austrije, te Austrijske razvojne agencije, biće organizovana ekspertska misija, koja bi kao konačni ishod dala smjerenice u kojem pravcu treba inter-venisati prije svega na normativni okvir stručnog obrazovanja u Crnoj Gori, u smislu njegovog prilagođavanja dualnom sistemu. Nakon toga, što predstavlja polaznu osnovu za dalje uvođenje ovog vida stručnog obrazovanja, sagledaće se koje su to branše, pored turizma, koje bi mogle najefikasnije da daju doprinos stvaranju kadrova, uključujući se u sistem obrazovanja.

Privredna komora Crne Gore, kao osnivač i članica Komorskog investicionog foruma Zapadnog Balkana, u cilju aktivnog uključivanja u saradnju sa Regionalnim centrom za razvoj preduzetničkih kompetencija za zemlje jugoistočne Evrope (SEECEL) potpisala je Sporazum o saradnji i osnivanju Zajedničkog savjeta sa SEECEL-om, kojim je potvrdila zainteresovanost i spremnost za stvaranje zajedničke platforme za aktivno preduzetništvo i razvoj ljudskog potencijala, u skladu sa Aktom o malom preduzetništvu Evrope (Small Business Act).

3.2. Tržište rada

Tržište rada karakteriše visoka dugoročna nezaposlenost, visok procenat nezaposlenosti mladih, neusklađenost između ponude i tražnje, sezonski karakter zapošljavanja

nja, rast broja nezaposlenih visokoškolaca, veliki broj stranih radnika, značajne regionalne razlike u nezaposlenosti i veliki broj teže zapošljivih lica.

Tokom jedanaest mjeseci 2015. godine ukupno je oglašeno 31.423 slobodnih radnih mjesta od čega je 91,6% na određeno vrijeme. Najviše slobodnih radnih mjesta oglašeno je u sektoru usluga smještaja i ishrane, trgovini i građevinarstvu.

Istraživanje Komore o deficitarnim zanimanjima u Crnoj Gori ukazuje na nedostatak stručnih kadrova u sledećim oblastima¹⁸: elektrotehnika, termotehnika, hidrotehnika, građevinarstvo, metalurgija i metaloprerađivačka industrija, saobraćaj i energetika.

Cijeneći da je ulaganje u obrazovanje kadrova isplativa investicija i najsigurniji put za uspješno poslovanje, Upravni odbor Komore, marta 2013. godine, donio je Odluku o osnivanju Fonda za stipendiranje učenika srednjih stručnih škola za deficitarna zanimanja. U 2014. godini dodijeljena je 61 stipendija¹⁹ iz sredstava koja su obezbijedili Ministarstvo prosvjete, Privredna komora i privredni subjekti. Dodjelom stipendija, kao i drugim mjerama profesionalne orijentacije učenika, od samog početka formalnog obrazovanja željelo se uticati na interesovanja učenika i njihovo opredjeljivanje za obrazovanje za deficitarne kvalifikacije kao što su kuvar, elektro- instalater, zavarivač, automehaničar. Međutim, zbog nedovoljnog interesovanja privrede za donacije Fondu, nijesu podijeljene stipendije za 2015. godinu.

---

¹⁸ U oblasti elektrotehnike nedostaju: inženjer automatike i inženjer energetike, u oblasti termotehnike: instalater za grijanje, hlađenje i klimatizaciju, i diplomirani mašinski inženjer, u oblasti hidrotehnike: instalater u građevinarstvu- vodoinstalater, u oblasti prirodnih nauka: diplomirani hemičar, diplomirani fizikohemičar, diplomirani fizičar, specijalista sanitarne hemije, specijalista toksikološke hemije, u oblasti građevinarstvo-izgradnja objekata visokogradnje: diplomirani inženjer građevine, građevinski tehničar/ka, armirači, zidari, tesari, nekvalifikovani građevinski radnici, keramičari, parketari, unutrašnji dekorateri, , geometri, u oblasti metalurgije i metaloprerađivačke industrije: zavarivači, u oblasti tekstila, kože, gume, obuće i hemijske industrije: kvalifikovani tekstilni konfeksioneri, u oblasti saobraćaja: vozač kamiona, vozač autobusa, vozač specijalista, u oblasti energetike: rukovalac rudarskim/građevinskim mašinama, a u oblasti bankarstva procjenitelj imovine.

¹⁹ Stipendije su dodijeljene učenicima prvog razreda stručnih škola koji se obrazuju po obrazovnim programima: kuvar, elektroinstalater, zavarivač, instalater sanitarnih uređaja, grijanja i klimatizacije, automehaničar, keramičar, instalater u građevinarstvu, poljoprivredni tehničar, elektrotehničar energetike.

4. EKONOMSKI ODNOSI SA INOSTRANSTVOM

4.1. Robna razmjena sa inostranstvom

Spoljnotrgovinsko poslovanje karakteriše visok stepen liberalizacije, niska pokrivenost uvoza izvozom i rastući deficit trgovinskog bilansa.

Ukupna robna razmjena Crne Gore za deset mjeseci 2015. godini iznosila je 1.778,1 mil. eura i veća je za 1,9%, u odnosu na isti period prethodne godine. Izvezeno je robe u vrijednosti od 245 mil. eura, odnosno manje za 9,6%, a uvezeno 1.533,1 mil. eura, što je 2,8% više. Porast uvoza je rezultat pojačane investicione aktivnosti naročito u drugom i trećem kvartalu.

Pokrivenost uvoza izvozom iznosila je 16% i manja je u odnosu na pokrivenost u istom periodu prethodne godine, kada je iznosila 18,2%. Ukupan robni deficit je iznosio 1.288,1 mil. eura i veći je za 7,2%.

Tabela 4: Robna razmjena Crne Gore sa inostranstvom (u mil. eura)

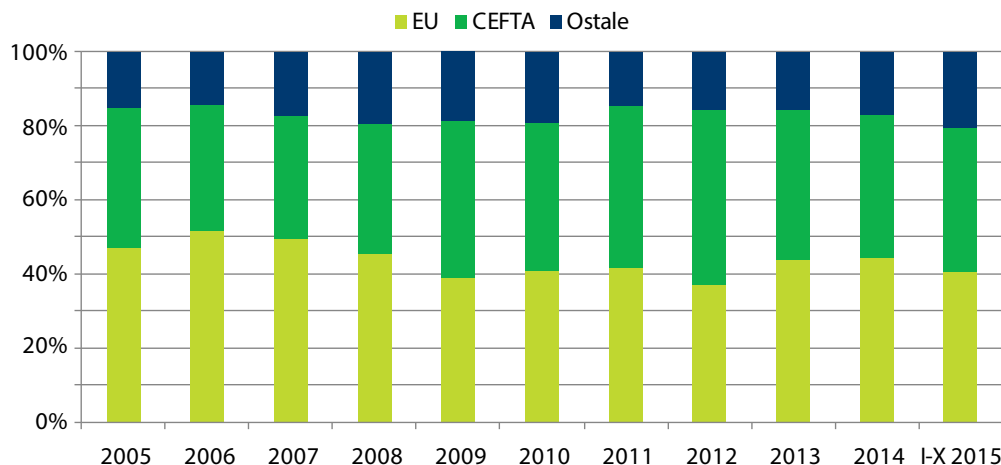
Izvor: MONSTAT

	2011.	2012.	2013.	2014.	I-X2015.	Index
Ukupno	2.277,6	2.187,8	2.148,7	2.117,4	1.778,1	101,9
Izvoz	454,4	366,9	375,5	332,0	245,0	90,4
Uvoz	1.823,2	1.820,9	1.773,2	1.784,2	1.533,1	102,8
Deficit	-1.368,9	-1.454,0	-1.397,7	-1.451,0	-1.288,1	107,2
% pokrivenosti uvoza izvozom	24,9%	20,2%	21,2%	18,7%	16,0%	

Učešće EU u robnoj razmjeni kreće se od 47,3% u 2005. do 40,5% u ovoj godini, dok je učešće CEFTA zemalja sa 37,3% iz 2005 povećano na 39%. Ostale zemlje (Kina, Turska...) su povećale učešće sa 15,4% iz 2005. godine na 20,5% u ovoj godini.

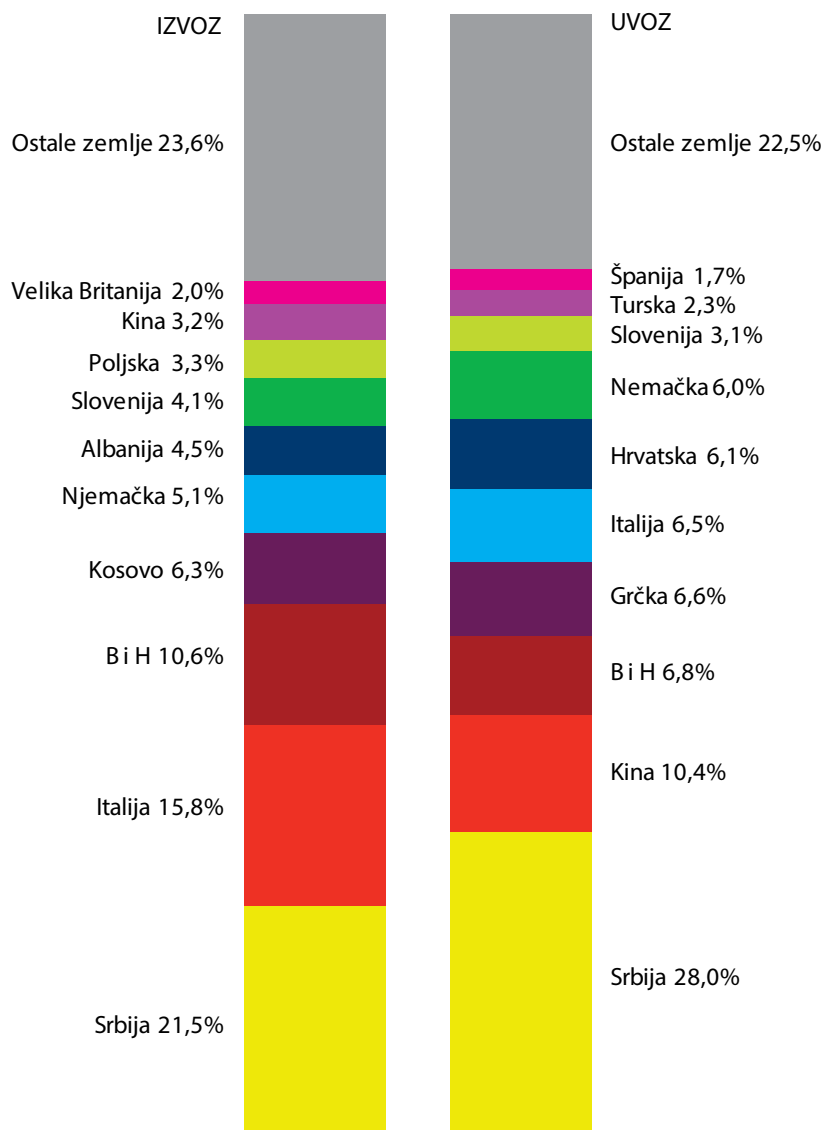
Grafik 3: Regionalna usmjerenost robne razmjene

Izvor: MONSTAT

Izvoz proizvoda iz Crne Gore realizovan je u 72 zemlje, od čega je 77,1% izvoza skoncentrisano na 10 zemalja od kojih najviše u Srbiju, Italiju, Bosnu i Hercegovinu, Kosovo, Njemačku i Albaniju. Istovremeno je realizovan uvoz iz 142 zemlje svijeta, od čega je iz 10 zemalja realizovano 77,4% ukupnog uvoza.

Glavni uvozno-izvozni partner Crne Gore je Srbija sa kojom je realizovano 21,9% ukupnog izvoza (mineralna goriva i ulja 19,1 mil. eura, farmaceutski proizvodi 4,9 mil. eura, drvo i proizvodi od drveta 5,1 mil. eura, pića, alkoholi i sirće 4,2 mil. eura,) i 28,2%

Grafik 4: Deset zemalja sa najvećim izvozom / uvozom

Izvor: MONSTAT

uvoza (pića i alkoholi 33,7 mil. eura, mineralna goriva i ulja 33,1 mil. eura, plastične mase i proizvodi od njih 21,7 mil. eura, mlijeko i mliječni proizvodi 18 mil. eura).

Drugo po vrijednosti izvozno područje je Italija sa učešćem od 15,1% u ukupnom izvozu. Izvezeno je aluminijuma 22,7 mil. eura, gvožđa i čelika 5 mil. eura, drvo i proizvodi od drveta 3,6 mil. eura.

Kina je druga zemlja po vrijednosti uvoza iz koje je uvezeno roba u vrijednosti od 158,9 mil. eura ili 10,4%, što je dijelom i rezultat povećanog uvoza za izgradnju autoputa. Najviše su se uvozili: električne mašine i oprema 46,6 mil. eura, zatim mašine i oprema 34,5 mil. eura, vozila, njihovi djelovi i oprema 11,1 mil. eura, namještaj i oprema 8,9 mil. eura.

Struktura izvoza pokazuje slabu diverzifikaciju, odnosno ograničenost na mali broj proizvoda. Od ukupno realizovanog izvoza 77,3% vrijednosti odnosi se na deset grupa proizvoda (aluminijum, goriva, drvo, gvožđe i čelik, rude, piće i farmaceutski proizvodi).

Tabela 5: Deset najzastupljenijih grupa proizvoda u robnoj razmjeni (u mil. eura)

Izvor: MONSTAT

Naziv		Uvoz	%	Naziv		Izvoz	%
Tar.	Ukupan uvoz	1.533,1		Tar.	Ukupan izvoz	218,8	
27	Mineralna goriva i ulja	169,2	11,0	76	Aluminijum i pr. od alum.	44,1	18,9
84	Mašine i meh. uređaji	117,3	7,6	27	Mineralna goriva i ulja	34,5	15,9
85	Električ. mašine i oprema	116,8	7,6	44	Drvo i pr. od drveta	20,5	9,7
87	Vozila, i djelovi, pribor	97,3	6,3	72	Gvožđe i čelik	20,1	9,0
02	Meso	54,1	3,5	26	Rude	13,8	6,2
94	Namještaj i oprema	50,0	3,3	22	Pića	12,6	5,9
30	Farmaceutski proizvodi	49,4	3,2	84	Mašine i mehan. uređaji	12,4	5,7
22	Pića	47,9	3,1	30	Farmaceutski proizvodi	4,6	2,1
39	Plastične mase	45,8	2,9	02	Meso	4,4	2,1
73	Proizv. od gvožđa i čelika	41,8	2,7	74	Bakar i proizvodi od bakra	4,4	1,8

Struktura uvoznih proizvoda je jako široka. Od ukupno realizovanog uvoza 51,2% vrijednosti odnosi se na deset grupa proizvoda od kojih najveće učešće imaju goriva, električne i mehaničke mašine, vozila, meso namještaj, pića i farmaceutski proizvodi.

Robna razmjena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda za deset mjeseci ove godine iznosila je 435,9 mil. eura, što je manje 11,6% u odnosu na isti period prethodne godine. Izvezeno je robe u vrijednosti od 44,6 mil. eura ili 45,4% manje, dok je uvoz iznosio 391,3 mil. eura, odnosno niži je za 4,5%. Deficit je iznosio 346,7 mil. eura, a pokrivenost uvoza izvozom 11,4%.

U uvozu najviše učestvuje svježe i rashlađeno meso 13,8%, zatim pića 12,2%, mlijeko i mlječni proizvodi 9,5%, dok u izvozu najveće učešće ima piće 35,8%, duvanski proizvodi 13%, meso i mesni odnosno dimljeni i sušeni proizvodi 11%, te voće 7,6%.

Naziv	2011.		2012.		2013.		2014.		I-X 2015.	
	Uvoz	Izvoz	Uvoz	Izvoz	Uvoz	Izvoz	Uvoz	Izvoz	Uvoz	Izvoz
Uk. rob. razmjena	1.823,2	434,4	1.820,5	366,9	1.773,2	375,5	1.783,7	338,0	1.533,1	245,0
Poljoprivreda uk.	438,8	52,3	443,4	56,7	453,6	56,3	482,2	93,6	391,3	44,6
% učešća poljopr.	24,0	12,0	24,4	15,5	25,6	14,9	27,0	27,7	25,4	18,2
<i>Meso i klanični pr.</i>	<i>57,0</i>	<i>3,1</i>	<i>65,5</i>	<i>4,35</i>	<i>71,3</i>	<i>5,7</i>	<i>103,4</i>	<i>41,7</i>	<i>54,1</i>	<i>5,2</i>
<i>Mlijeko, jaja, med</i>	<i>42,2</i>	<i>0,1</i>	<i>43,5</i>	<i>0,2</i>	<i>44,4</i>	<i>1,0</i>	<i>43,0</i>	<i>0,4</i>	<i>37,1</i>	<i>0,3</i>
<i>Povrće</i>	<i>8,0</i>	<i>4,1</i>	<i>8,4</i>	<i>3,3</i>	<i>11,5</i>	<i>4,9</i>	<i>12,9</i>	<i>4,3</i>	<i>13,1</i>	<i>2,8</i>
<i>Voće</i>	<i>13,4</i>	<i>4,6</i>	<i>14,8</i>	<i>4,0</i>	<i>18,2</i>	<i>4,1</i>	<i>20,7</i>	<i>4,1</i>	<i>21,2</i>	<i>3,0</i>
<i>Pr. mlinske ind.</i>	<i>22,0</i>	<i>0,5</i>	<i>20,4</i>	<i>1,8</i>	<i>18,8</i>	<i>2,0</i>	<i>17,2</i>	<i>2,2</i>	<i>13,6</i>	<i>1,5</i>
<i>Prerađevine</i>	<i>21,7</i>	<i>2,6</i>	<i>23,1</i>	<i>3,1</i>	<i>25,8</i>	<i>3,6</i>	<i>25,4</i>	<i>3,2</i>	<i>21,7</i>	<i>2,3</i>
<i>Pića, alkoh. i sirće</i>	<i>51,2</i>	<i>22,7</i>	<i>53,6</i>	<i>23,3</i>	<i>52,3</i>	<i>18,7</i>	<i>51,7</i>	<i>19,5</i>	<i>47,9</i>	<i>14,4</i>
<i>Duvan i pr. duvana</i>	<i>14,9</i>	<i>0,4</i>	<i>11,7</i>	<i>2,2</i>	<i>12,7</i>	<i>5,7</i>	<i>11,9</i>	<i>5,9</i>	<i>9,9</i>	<i>4,4</i>

Tabela 6: Robna razmjena poljoprivredno - prehrambenih proizvoda (u mil. eura)

Izvor: MONSTAT

Ključna ograničenja rastu izvoza su: mali kapaciteti, usitnjenost proizvodnje, niska diverzifikovanost tržišta, kao i nedovoljna konkurentnost privrede.

Povoljniji bilans trgovinskih odnosa sa inostranstvom, kao preduslov ukupnom rastu, ostvariv je kroz:

- Povećanje broja izvoznika i vrijednosti izvoza,
- Promjenu strukture izvoza,
- Jačanje konkurentnosti,
- Supstituciju uvoza domaćom proizvodnjom,
- Povezivanje izvoznih preduzeća,
- Uspostavljanje efikasnog institucionalnog okvira za promociju i rast izvoza.

Rast izvoza putem povećanja broja izvoznika i vrijednosti izvoza može se realizovati pružanjem podrške u prevazilaženju barijera. Korisno bi bilo organizovanje „Informacionog centra za izvoznike“ koji bi pružao blagovremene informacije o: (1) tržištima (i tenderima), (2) potencijalnim kupcima i partnerima na međunarodnim tržištima, (3) postupku izvoza i potrebnim pratećim uslugama, (4) finansijskim proizvodima i pomoći u odabiru ciljanih finansijskih modela, (5) postojećim edukacijama i uslugama savjetovanja usmjerenim na izvoz, (6) preprekama za izvoz, mogućnostima uklanjanja i statusu prepreka.

Privredna komora je, u skladu sa svojom ulogom, proteklih godina kreirala i radila na realizaciji niza projekata koji imaju za cilj pomoć u osposobljavanju kompanija za uspješniji izvoz. To se posebno odnosi na projekat „Dobro iz Crne Gore“, čiji je sadržaj nacionalno brendiranje domaćih proizvoda natprosječnog kvaliteta. Registrovan je kolektivni žig kod Zavoda za intelektualnu svojinu Crne Gore, zatim kod Među-

Tokom devet mjeseci ove godine 1.035 crnogorskih kompanija realizovalo je izvoz, dok je broj uvoznika bio gotovo pet puta veći i iznosio je 5.170. Izvoz u vrijednosti većoj od 100.000 eura realizovalo je 161 kompanija, a uvoz iste vrijednosti zabilježen je kod 1.188 kompanija. Pretežnih izvoznika – kompanija koje su više izvezile nego uvezile bilo je 389.

narodne organizacije za zaštitu prava intelektualne svojine WIPO, 79 proizvoda od 17 domaćih proizvođača je apliciralo i ispunilo kriterijume za korišćenje ovog znaka. Uloženi su veliki napori i materijalna sredstva tokom šest godina realizacije projekta, pri čemu možemo konstatovati:

- proizvođači čiji proizvodi su dobili pravo korišćenja kolektivnog žiga „Dobro iz Crne Gore“ mogli su uz aktivniji odnos i više spremnosti na udruživanje ostvariti više koristi,
- podrška institucija na brendiranju proizvoda i jačanju konkurenske snage za nastup na inostranim tržištima bila je deklarativna.

Brendiranje domaćih proizvoda i njihov intenzivniji nastup na domaćem i inostranom tržištu zahtijeva zajedničko djelovanje proizvođača i svih relevantnih institucija, spremnost za unapređivanje marketinškog nastupa i podršku kako trgovaca i hotelijera, tako i državnih organa.

Neophodan je proaktivan stav u pogledu politike i strategije izvoza čija vizija bi bila usmjerena na stvaranje povoljnijeg bilansa, odnosno, povoljnije pokrivenosti uvoza izvozom. U tom cilju od privrede je potreban agresivniji i organizovaniji nastup na tržištima, a od Vlade Crne Gore, odnosno nadležnih institucija, podrška koja će izvoznicima olakšati uključivanje u trgovinske tokove.

U okviru podrške rastu izvoza, Komora sprovodi i druge aktivnosti: predstavljanje privrede na sajmovima, bilateralne susrete (povezivanje ponude i tražnje); publikovanje vodiča i informacija o potpisanim trgovinskim sporazumima, ekonomskim potencijalima zemlje, korisnih linkova i drugo. Ove podatke Komora dostavlja domaćim i inostranim privrednicima, ambasadama, komorama i svim drugim zainteresiranim subjektima u cilju promocije crnogorske privrede i njihovog lakšeg povezivanja sa potencijalnim partnerima.

Promjena strukture izvoza je potrebna kroz povećanje učešća proizvoda s većom dodatnom vrijednošću u izvozu, čime je moguće postići dugoročnu konkurentnost i veću zaposlenost. Ključni instrumenti za podizanje dodate vrijednosti su primjena znanja i inovacija u razvoju proizvoda, unapređenje dizajna, ulaganja u novu tehnologiju, te prodaja i distribucija zasnovana na znanju i izvrsnosti. Crna Gora nije konkurentna u smislu ekonomije količine, ali je konkurentna sa određenim proizvodima posmatrajući odnos kvaliteta/cijena/ blizine tržišta/znanja/kulture, posebno na regionalnom i nekim ciljanim tržištima. Za dugoročnu konkurentnost su potrebni proizvodi, koji osim cijene i kvaliteta, moraju zadovoljiti i druge kriterijume (marketinški nastup). Konkurentnost kroz diferencijaciju i brand ima potencijala u pojedinim postojećim brandovima (vino, pivo, pršut ....). Za razvoj i promociju (novih) brandova potrebno je više znanja, liderstva i upornosti.

Rast konkurentnosti preduzeća (na mikro nivou) podrazumijeva unapređivanje: proizvodnje i produktivnosti, marketinga, upravljanje kvalitetom i sistemom kvaliteta, certifikaciju, razvoj proizvoda, obuku menadžmenta i svih zaposlenih. Mala i srednja preduzeća moraju povećati konkurentnost da bi mogla učestvovati u lancu stvaranja vrijednosti za globalno tržište.

Supstitucija uvoza podrazumijeva definisanje grupa domaćih proizvoda koje treba

podržati kako bi, uz uvažavanje ekonomske isplativosti i neugrožavanje tržišne konkurencije, bili intenzivnije zastupljeni na domaćem tržištu. To bi značilo veću iskorišćenost prirodnih i privrednih resursa, diverzifikaciju proizvodnje uz rast kvaliteta, kao i dosljednu primjenu spoljnotrgovinske politike i politike za zaštitu konkurencije.

Potreba povezivanja izvoznih preduzeća je posebno naglašena zbog ograničenih količina i asortimana proizvoda za izvoz, kao i finansijskih resursa. Nedostatak povjerenja između privrednih subjekata otežava realizaciju zajedničkih aktivnosti. Poslovno povezivanje po sektorima i/ili teritorijalno moglo bi stvoriti mrežu preduzeća, institucija, konsultanata i kupaca povezanih sa lancem proizvodnje koji stvara vrijednost. Korišćenjem klastera kao alata za razvoj ekonomije osigurao bi se veći stepen ukupne konkurentnosti i otklanjanje problema usitnjenosti proizvodnje i nedostatnih postojećih proizvodnih kapaciteta.

4.2. Prihodi i rashodi od usluga

Prema preliminarnim podacima Centralne banke Crne Gore na računu usluga je na kraju II kvartala 2015. godine ostvaren suficit u iznosu od 777,7 mil. eura što je 17,2% više od prethodnog uporednog perioda.

	2011.	2012.	2013.	2014.	I-IX 2015.
Transport	31.630	41.563	42.634	45.583	50.402
- Prihodi	150.463	166.369	173.106	176.936	158.779
- Rashodi	118.832	124.806	130.472	131.353	108.377
Turizam-putovanja	591.357	612.656	629.683	646.776	754.817
- Prihodi	619.493	643.184	665.630	682.338	784.315
- Rashodi	28.136	30.528	35.946	35.562	29.498
Građevinske usluge	10.793	-1.476	33.020	28.153	13.860
- Prihodi	32.271	34.329	41.358	48.159	31.442
- Rashodi	21.479	35.805	8.338	20.005	17.582
Ostale poslovne usluge*	-22.885	-18.202	-47.076	-24.617	-26.029
- Prihodi	48.750	94.312	42.824	48.170	34.259
- Rashodi	71.635	112.514	89.900	72.787	60.288
Ostale usluge	-21.633	-22.288	-5.032	-5.550	-15.359
- Prihodi	55.073	59.374	71.501	75.039	50.303
- Rashodi	76.706	81.663	76.533	80.590	65.662
Saldo usluga	589.262	612.253	653.229	690.345	777.692
Ukupni prihodi	906.050	997.569	994.418	1.030.642	1.059.099
Ukupni rashodi	316.788	385.316	341.189	340.297	281.407

Nova usluga koju je Komora nedavno pokrenula je „SME Excellent“ kojom promovise i podstiče mala i srednja preduzeća. U saradnji sa agencijom COFACE, specijalizovanom za oblast osiguranja potraživanja, izdaje sertifikat sa kojim preduzeća koja ispune kriterijume imaju jasno označen dobar bonitet i višu kredibilnost kod poslovnih partnera. Osim toga, učesće u ovom međunarodnom projektu omogućava umrežavanje kompanija koje su nosioci sertifikata, besplatnu procjenu rizika ulaganja, olakšice prilikom prikupljanja tenderske dokumentacije, isticanje i vidljivosti kompanije na sajtu Privredne komore i druge povoljnosti.

Tabela 7: Bilans usluga od 2011. do septembra 2015. godine (u hilj. eura)

Izvor: CBCG, *profesionalne i konsalting usluge

Bilans usluga je dominantno pod uticajem kretanja u turizmu. Za devet mjeseci 2015. godine prihodi od turizma su iznosili 784,3 mil.eura i veći su za 19,2% od ostvarenih prihoda u istom periodu prošle godine. Prihodi od turizma čine $\frac{3}{4}$ ukupno ostvarenih prihoda od usluga. Prihodi od saobraćajnih usluga čine 15% ukupnih prihoda od usluga, a prihodi od građevinskih usluga 3%. Ukupni rashodi od usluga su iznosili 281,4 mil.eura.

4.3. Strane investicije

„Crna Gora obiluje investicionim mogućnostima. Njen potencijal za rast je ogroman, ali potrebno je učiniti još mnogo toga da bi se on u potpunosti realizovao.“

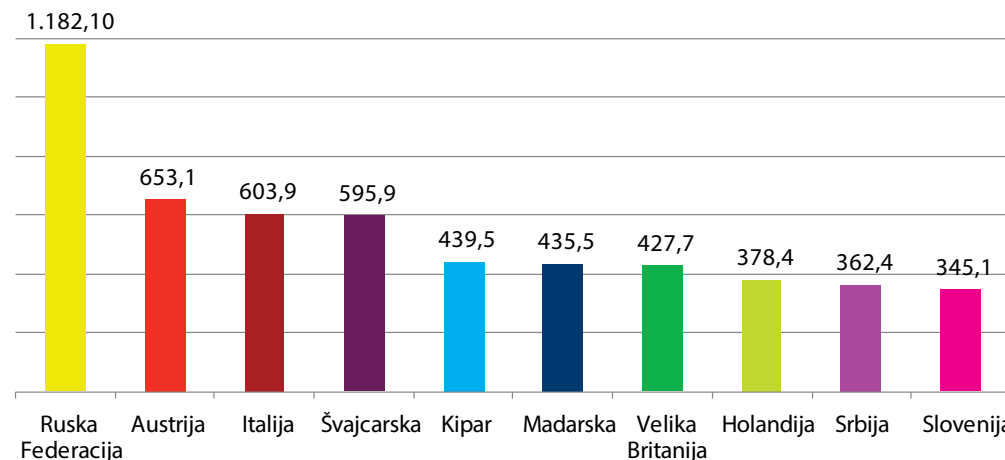
Bijela knjiga, 2014.

Podaci za devet mjeseci 2015. godine pokazuju da je ukupan priliv stranih direktnih investicija iznosio 601,6 mil. eura, što predstavlja rast od 71% u poređenju sa istim periodom prethodne godine. Ukupan odliv SDI iznosio je 75,2 mil. eura i manji je za 17% što za rezultat ima ostvaren neto priliv SDI od 526,4 mil. eura ili dva puta više. Povećanje neto priliva je većim dijelom rezultat značajnog povećanja priliva po osnovu ulaganja u domaće kompanije i banke, kao i manjeg povlačenja stranih investicija u poređenju sa istim periodom prošle godine.

U strukturi priliva najveće je učešće ulaganja u preduzeća i banke 50,2%, interkompanijski dug je 30,8%, a ulaganja u nekretnine 18%.

Grafik 5: Priliv SDI po zemljama od 2002. do septembra 2015. godine (u mil. eura)

Izvor: CCG

Posmatrano po zemljama najveći priliv u periodu od 2002. do danas ostvaren je iz Ruske federacije 15,3% ukupnog priliva, Austrije 8,5%, zatim Italije 7,8% i Švajcarske 7,7%.

4.3.1. Podsticaji za investiranje

Decembra 2011. godine Vlada Crne Gore je usvojila „Program podsticaja razvoja biznisa“ koji ima za cilj podsticanje razvoja mikro i malih proizvodnih preduzeća na

infrastrukturno opremljenom zemljištu, povećanje zaposlenosti u manje razvijenim opštinama, kao i aktiviranje kapitala domaćih i inostranih investitora. Planirano je da biznis zona obuhvati i biznis inkubatore, tehnološke parkove i industrijske zone, čime bi se omogućilo povezivanje kompatibilnih djelatnosti i olakšalo poslovanje novoosnovanih mikro i malih preduzeća.

Biznis zone mogu biti značajan generator ekonomije i ujedno predstavljaju šansu za povećanje izvoza, zapošljavanja, uravnoteženje između sektora proizvodnje i usluga i podsticaj djelatnostima koje će biti podrška proizvođačkim kapacitetima razvijenim u zonama.

Za poslovanje u biznis zonama lokalne samouprave daju sljedeće povoljnosti:

- Olakšice u dijelu plaćanja komunalnih ili drugih naknada,
- Povoljne cijene zakupa/kupovine prostora,
- Smanjenje ili oslobađanje plaćanja prireza poreza na dohodak fizičkih lica,
- Smanjenje stope poreza na nepokretnosti,
- Mogućnost definisanja povoljnog modela privatno-javnog partnerstva,
- Infrastrukturno opremanje na područjima gdje ne postoji.

Uredbom o subvencijama za zapošljavanje određenih kategorija nezaposlenih lica²⁰ definisano je da poslodavci koji zaposle lica u biznis zonama mogu koristiti subvencije, kao i da ne plaćaju doprinose za obavezno socijalno osiguranje na zarade²¹ i porez na dohodak fizičkih lica.

Do sada su biznis zone proglašene otvorenim za ulaganje u Beranama, Kolašinu, Cetinju, Nikšiću, Ulcinju, Bijelom Polju, Mojkovcu i Podgorici. U okviru biznis zona planirano je ulaganje u sektore:

- poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo - proizvodnja prehrambenih proizvoda,
- prerađivačka industrija - laka industrija i proizvodnja,
- saobraćaj i skladištenje - transport i logistika,
- stručne, naučne i tehničke djelatnosti - naučno istraživačke djelatnosti,
- informisanje i komunikacije - ICT.

U cilju unapređenja poslovnog ambijenta i povećanje konkurentnosti privrede Vlada Crne Gore je januara 2015. godine usvojila Uredbu o podsticanju direktnih investicija kojom se definišu finansijski podsticaji za nove investicije. Ovim mjerama žele se privući novi investitori, povećati zaposlenost, naročito u manje razvijenim područjima, kao i doprinijeti uravnoteženju regionalnih razlika.

²⁰ Sl. list CG br. 11/2012

²¹ Doprinis za penzijsko invalidsko osiguranje, doprinis za zdravstveno osiguranje, doprinis za osiguranje od nezaposlenosti, doprinis za Fond rada.

„Iz perspektive stranih investitora Region se kreće u pravom smjeru, ali još uvijek malim koracima“ - zaključak sa konferencije „Efikasnost pristupanja EU i unapređenje regionalne konkurentnosti“, Hotel Splendid - Budva, 22-23.10.2015.

Intenziviranje saradnje između zemalja Zapadnog Balkana i EU, kroz ulaganja u energetiku, infrastrukturu i transport u središtu je "Berlinskog procesa". Podsticaj ekonomskog rasta i stvaranje novih radnih mjesta, prije svega za mlade, kroz investiranje i regionalnu saradnju, put je ka širim integracijama. U tom kontekstu, predsjednici Privrednih komora zemalja Zapadnog Balkana u Beču su potpisali Sporazum o osnivanju Komorskog investicionog foruma, koji treba da doprinese realizaciji ciljeva „Berlinskog procesa“.

Udruženim komorskim djelovanjem, saradnjom i usaglašavanjem aktivnosti potpisnice Sporazuma u fokusu imaju razvoj konkurentosti privreda regiona Zapadnog Balkana. Već je izrađen Akcioni plan „Privredne komore ZB6 u stvaranju lanca vrijednosti na regionalnom nivou“, koji odražava usaglašene interese i potrebe poslovnih zajednica u svim ovim zemljama na jedinstven način.

Pored praćenja realizacije velikih regionalnih infrastrukturnih projekata Forum će biti posvećen sagledavanju potreba i davanju prijedloga za projekte manje veličine, koji se svrstavaju u sekundarne infrastrukturne projekte, a kojima bi se značajno mogla unaprijediti privredna saradnja u Regionu.

Sredstva za podsticanje investicija se mogu koristiti za finansiranje investicionih projekata koji obezbjeđuju otvaranje novih radnih mjesta i doprinose privrednom i regionalnom razvoju. Sredstva se dodjeljuju za investicione projekte čija je minimalna vrijednost ulaganja 500 hilj. eura i kojima se obezbjeđuje otvaranje najmanje 20 novih radnih mjesta u roku od tri godine, od dana zaključivanja ugovora o korišćenju sredstava, a strani investitor može biti korisnik sredstava ako osnuje privredni subjekat u Crnoj Gori.

Visina sredstava za podsticanje investicija koja mogu biti dodijeljena velikim privrednim društvima utvrđuje se do 50% opravdanih troškova za realizaciju investicionog projekta, odnosno do 60% opravdanih troškova za srednja privredna društva i do 70% za mala privredna društva. U skladu sa ovom Uredbom, za kapitalne investicije²² mogu se bez sprovođenja postupka bodovanja dodijeliti sredstva za podsticanje investicija u visini od 17% od ukupne vrijednosti investicionog projekta.

Uredbom se uvodi i mogućnost refundacije izgradnje infrastrukture koja je neophodna za realizaciju investicionog projekta.

Podsticajne mjere na nacionalnom nivou obuhvataju i poreske olakšice za investiranje u nerazvijene djelove zemlje i to oslobađanje od poreza na dobit i oslobađanje od poreza na dohodak fizičkih lica, kao i subvencije za zapošljavanje određenih kategorija nezaposlenih lica.

Predlozi i preporuke:

- da pored osam opština (Berane, Kolašin, Cetinje, Nikšić, Ulcinj, Bijelo Polje, Mojkovac i Podgorica), koje su već definisale biznis zone, to urade i ostale lokalne samouprave;
- da opštine jasno definišu privredne djelatnosti koje su planirane za razvoj u poslovnim zonama na njihovoj teritoriji;
- u narednom periodu intenzivirati aktivnosti u cilju donošenja prostorno-planске dokumentacije i rješavanju imovinsko-pravnih odnosa kako bi investicioni projekti mogli nesmetano da se realizuju;
- da opštine posebno sa sjevera (Plav, Andrijevica, Rožaje, Pljevlja, Plužine, Žabljak) jasno definišu objedinjene programe podrške i podsticanja za investitore odnosno paket stimulativnih mjera kako bi učinile atraktivnim investiranje na teritoriji svojih opština, te podstakle privrednu aktivnost;
- definisati podsticajne mjere koje će se odnositi i na brownfield investicije što će privući investitore da svoj kapital ulože u postojeće industrijske objekte i staviti ih u funkciju. Tu se prije svega odnosi na:
  - Bijelo Polje (bivša fabrika obuće „Lenka“, City park, bivša fabrika za proizvod-

²² Kapitalne investicije su investicije u vrijednosti od najmanje 10 mil. eura kojima se obezbjeđuje otvaranje najmanje 50 novih radnih mjesta.

- nju djelova za vojnu industriju „Prva Petoljetka“, bivša fabrika za proizvodnju prediva, tkanina i odjevne konfekcije „Vunko“ AD u stečaju, bivša fabrika za proizvodnju obuće „Mladost“, bivša fabrika betonskih elemenata „FBE“ Zaton AD u stečaju i bivši pogon sportske obuće „Montenegro sport“ Lozna),
- Danilovgrad (Fabrika stanova, Ciglana, Glava Zete, Hotel Zeta, Fabrika radiatora, Dom na Studenom, Pogon za preradu drveta Pažići, Bivši dom na Lazinama, Bivši pogon ljekovitog bilja na Ljutotuku, Zadrudni dom Orja Luka, Bivši rasadnik „Planta“, Zadrudni dom na Slapu, Pogon za proizvodnju ljekova na Lazinama).
  - Mojkovac (Kombinat industrije drveta),
  - Bar (Zaleđe Luke Bar, Polje-Tomba-Zaljevo, Bartula),
  - Kotor (Grbalj),
  - Plužine („Bajo Pivljanin-poljoprivreda“, na lokacijama: Pišće, Brezna, Muratovica, objekat na Goranjsku),
  - Šavnik (zgrada bivšeg preduzeća „Titex“, kapaciteti D.O.O Božović i D.O.O Čelebić),
  - Pljevlja (Castello Montenegro i objekti vojske - Kasarna i Dom),
  - Rožaje (Zeleni),
  - Andrijevića (objekti na KO Prisoja, Slatina, objekti bivšeg Mermera),
  - Plav (pogoni „Titekso“ u Murini i Gusinju, pogon „Termoplasta“ u Gusinju i pogon „Metaloprerade“ u Plavu);
- da privatizovana privredna društva u različitim sektorima, koja ne funkcionišu, a veliki su razvojni potencijal kako sa stanovišta prirodnih resursa tako i potražnje na tržištu, budu stavljena u funkciju. Primjeri su neuspješne privatizacije u sektoru turizma koje su onemogućile pristup za ulaganja u hotele visoke kategorije na više lokacija, kao i privatizacije u sektorima poljoprivrede i industrije;
  - da se pored drugih nadležnih institucije i lokalne samouprave dodatno angažuju na promociji investicionih potencijala.

U narednom periodu izazov će biti privlačenje novih stranih investitora i povećanje priliva investicija, posebno imajući u vidu postojeće makroekonomsko okruženje. Potrebno je stalno unapređenje investicione i poslovne klime, uz kontinuirani rad svih organa na državnom i lokalnom nivou, uklanjanje postojećih ograničenja poslovanju među kojima su siva ekonomija, nelikvidnost, pristup finansiranju, te smanjenje administrativnih barijera.

Sa ciljem privlačenja kvalitetnih investitora potrebno je nastaviti sa promocijom mogućnosti za ulaganja posebno u projekte čija realizacija će doprinijeti rastu proizvodnje i izvoza (energetski sektor, poljoprivreda, infrastruktura, turizam...), jačati veze sa dijasporom, stimulisati ulaganja u informacionu tehnologiju i istraživanje i razvoj,

te intenzivirati promociju greefield investicija.

4.4. Istraživanje o konkurentnosti

“Sposobnost da učite brže od svojih konkurenata može biti jedina održiva konkurentna prednost”

Arie de Geus

Konkurentnost svake zemlje određena je produktivnošću preduzeća koja u njoj posluju. Ekonomska vrijednost se stvara na mikro nivou tj. u sposobosti preduzeća da generišu prihode i nude proizvode i usluge na tržištu.

Prema Globalnom indeksu konkurentnosti (Global Competitiveness Index- GCI) definisanog od strane Svjetskog ekonomskog foruma (World Economic Forum –WEF), Crna Gora se, u konkurenciji od 140 država, nalazi na 70. mjestu i sa ocjenom 4,2.

	Rang (od 140)	Ocjena (1-7)
GCI 2015- 2016 (140)	70	4.2
GCI 2014- 2015 (144)	67	4.2
GCI 2013- 2014 (148)	67	4.2
Osnovni zahtjevi	58	4.7
1. Institucije	70	3.9
2. Infrastruktura	73	4.0
3. Makroekonomska stabilnost	79	4.6
4. Zdravlje i osnovno obrazovanje	33	6.2
Poboljšanje efikasnosti	75	4.0
5. Visoko obrazovanje i obuka	54	4.6
6. Efikasnost tržišta roba	70	4.3
7. Efikasnost tržišta rada	74	4.2
8. Razvoj finansijskog tržišta	44	4.3
9. Tehnološka pripremljenost	55	4.3
10. Veličina tržišta	131	2.2
Inovacije i sofisticiranost	86	3.4
11. Sofisticiranost poslovanja	102	3.6
12. Inovacije	69	3.3

Tabela 8: Pozicija Crne Gore - stubovi GCI

Izvor: WEF, Global Competitiveness Index 2015-2016

Prema klasifikaciji WEF-a baziranoj na BDP po glavi stanovnika, crnogorska ekonomija nalazi se u drugoj fazi razvoja, i svrstava se u red efikasnošću vođenih ekonomija. U ovoj fazi razvoja ključno je investiranje u obrazovanje ljudskih resursa, prihvatanje novih tehnologija u proizvodnim procesima, kreiranje kvalitetnih proizvoda, stvaranje ambijenta povoljnog za privlačenje stranih direktnih investicija (smanjivanje carina, poreza, administrativnih procedura) i stabilnost finansijskog tržišta.

4.4.1. Analiza konkurentnosti crnogorskih kompanija

Privredna komora Crne Gore je sprovela istraživanje o aktuelnom poslovanju privrednih subjekata i njihovoj konkurentnosti na tržištu. Istraživanje je obuhvatilo privredna društava iz svih djelatnosti, regija, kao i različitih organizacionih oblika i veličina.

Uzorak je obuhvatio 216 privrednih subjekata i to 145 iz centralnog regiona (Podgorica 96, Nikšić 25, Danilovgrad 15, Cetinje 9), 25 iz sjevernog (Bijelo Polje 5, Berane 5, Kolašin 4, Plužine 2, Pljevlja 5, Rožaje 3, Petnjica 1) i 46 iz južnog (Bar 19, Bijela 1, Budva 8, Herceg Novi 4, Kotor 8, Tivat 2, Ulcinj 4).

Kada je u pitanju pravni status uzorkom je obuhvaćeno najviše privrednih društava koja posluju kao društva sa ograničenom odgovornošću njih 177, zatim 33 akcionarska društva, 4 javna preduzeća i 2 preduzetnika. Uzimajući u obzir veličinu preduzeća, u istraživanju je učestvovalo 145 malih preduzeća, 56 srednjih i 15 velikih.

Posmatrano po djelatnostima uzorak je obuhvatio: 42 privredna društava iz sektora saobraćaja, 34 iz trgovine, 33 iz poljoprivrede, 25 iz turizma, 20 iz građevine, po 17 iz sektora špedicije i ICT-a, 9 privrednih društava iz sektora energetike i rudarstva, 10 sektora šumarstva i drvoprerade, i 9 iz metalskog sektora.

Od ispitanika je zatraženo da identifikuju 5 ključnih konkurentskih²³ prednosti, problema, prilika i prijetnji sa kojima se suočavaju prilikom poslovanja i vrednuju na skali od 1 do 5, te za one koje vjeruju da su najvažnije za njihovo poslovanje postave na prvo mjesto, a ostale poređaju po značaju.

4.4.2. Konkurentske prednosti crnogorskih kompanija

Kompanije su kao glavne konkurentske prednosti navele kvalitet svojih proizvoda i poštovanje standarda kvaliteta, te zadovoljstvo klijenata i potrošača. Takođe, veliki broj kompanija smatra da su cijene, efikasnost, znanje, vještine i iskustvo ono čime se diferenciraju od konkurencije. Značajan broj ispitanika kao svoje konkurentske prednosti prepoznaju i tradiciju i reputaciju, kao i uslugu i asortiman svojih proizvoda.

	Odogovori – broj i pozicija					UKUPNO
	1	2	3	4	5	
Kvalitet, standardi kvaliteta	77	35	19	18	13	15%
Cijene, efikasnost	19	67	26	19	14	13,4%
Zadovoljstvo klijenata/potrošača	32	42	53	25	24	16,3%
Odgovarajući broj i kvalifikovanost zaposlenih	8	11	17	22	12	6,5%
Znanje, vještine, iskustvo	19	18	29	31	23	11,1%
Pravi proizvod, usluga i asortiman	15	7	16	20	15	6,7%

Tabela 9: Ključne konkurentske prednosti crnogorskih kompanija

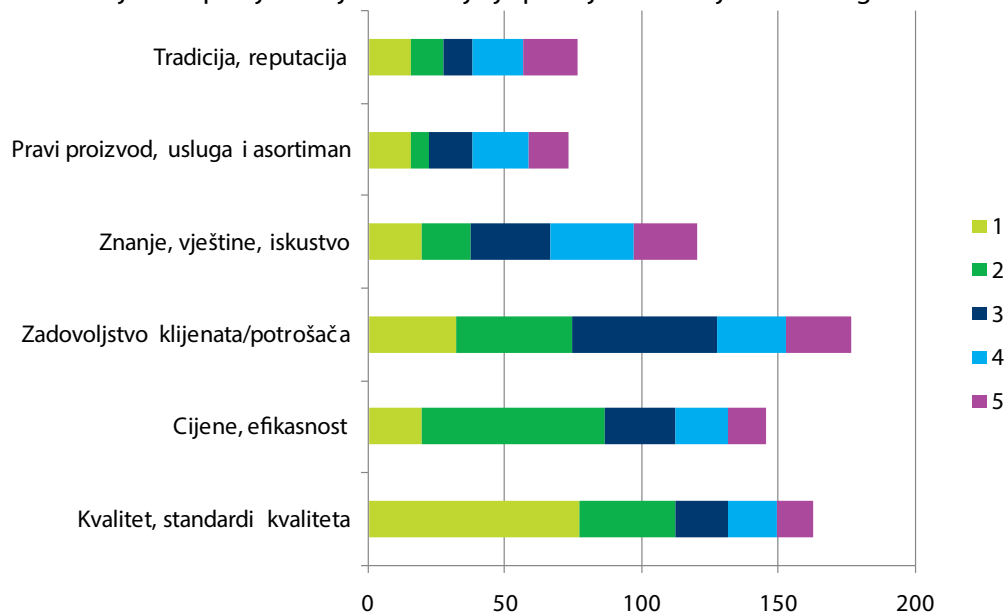
²³ SWOT analiza (strengths, weaknesses, opportunities and threats)

Dobra tržišna i konkurentna pozicija	12	4	10	13	7	4,2%
Adekvatna tehnologija i oprema	4	4	9	12	18	4,3%
Tradicija, reputacija	15	12	11	18	20	7,3%
Dobra lokacija i infrastruktura	2	3	8	4	10	2,5%
Strategija, vlasništvo, finansijsko stanje	2	2	7	12	12	3,2%
Inovacija i kreativnost	2	1	3	9	6	1,9%
Proizvodni dizajn i pakovanje	1	0	0	0	4	0,5%
Sirovine i dobri dobavljači	1	4	3	2	16	2,4%
Marketing i promocija	4	4	4	7	9	2,6%
Izvozna orijentacija	3	2	1	4	13	2,1%
UKUPNO	216	216	216	216	216	100%

S druge strane, istraživanje je pokazalo da su za mali broj ispitanika marketinške aktivnosti koje uključuju promociju, dizajn i pakovanje, inovacija i kreativnost, kao i izvozna orijentacija bitne za sticanje konkurentske prednosti u granama u kojima posluju, iako savremeni trendovi pokazuju da su ovo bitni elementi za jačanje konkurentnosti na tržištu.

Upoređujući sa istraživanjem „Konkurentnost crnogorske ekonomije“, koje je urađeno za potrebe Ministarstva finansija 2010. godine²⁴, konkurentske prednosti koje identifikuju kompanije se nijesu značajnije promjenile. I dalje su među glavnim kom-

Grafik 6: Konkurentske prednosti

²⁴ Autori: Matija Rojec, UNDP/CDP Vodeći ekspert; Verica Hadži Vasileva-Markovska, UNDP/CDP Ekspert za oblast konkurentnosti; Nikola Durović, DeFacto Consultancy, Podgorica; Milijana Komar, DeFacto Consultancy, Podgorica.

ponentama konkurentskih prednosti navedeni kvalitet i asortiman proizvoda koji zauzimaju više od četvrtinu svih identifikovanih snaga. Takođe, konkurentna cijena je jedna od bitnijih prednosti za crnogorske kompanije, dok su inovacije i kreativnost, dizajn i pakovanje, marketing i promocija, kao i izvozna orijentacija prepoznate od malog broja ispitanika kao prednost.

U istraživanju Komore preduzeća su više vrednovala zadovoljstvo potrošača, što vodi na zaključak da kompanije sve više mijenjaju i unapređuju svoju politiku i na prvo mjesto stavljaju potrebe kupaca. Takođe, veći broj ispitanika stavlja akcenat na tradiciju i reputaciju kao jednu od konkurentskih prednosti, a svjesni su i značaja kvalifikovanosti i vještina zaposlenih.

4.4.3. Glavni problemi za ostvarivanje konkurentne pozicije

Većina ispitanika smatra da glavni problem za njihovo efikasno poslovanje predstavlja neadekvatno uređeno pravno i tržišno okruženje. Ovakav podatak ukazuje da kompanije probleme traže u eksternom okruženju više nego u samom poslovanju firme, imajući u vidu da su slaba biznis strategija, slabi procesi poslovanja i neadekvatan asortiman proizvoda najmanje vrednovani kao potencijalni problemi za ostvarivanje konkurentnosti.

Takođe, veliki broj ispitanika identifikovao je nedostatak ili visoku cijenu sirovina i zavisnost od dobavljača kao problem sa kojim se suočavaju prilikom obavljanja privredne djelatnosti. Nadalje, slabo finansijsko stanje i neadekvatne marketinške aktivnosti i vještine takođe su prepoznate kao prepreke za uspješno poslovanje.

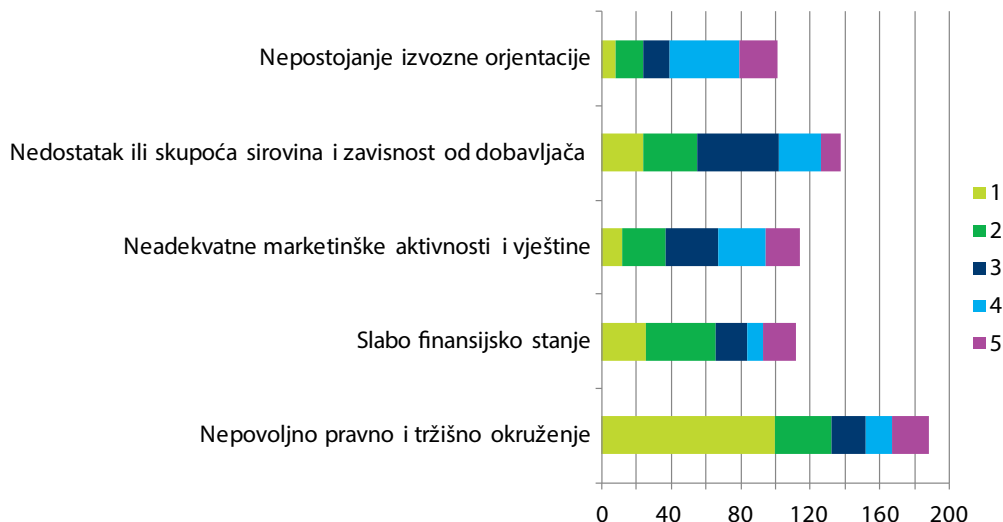
	Odogovori – broj i pozicija					UKUPNO
	1	2	3	4	5	
Nepovoljno pravno i tržišno okruženje	100	32	20	15	21	17,4%
Slabo finansijsko stanje	26	4	18	9	19	10,4%
Nedostatak kvalitetnog osoblja i upravljanja	8	23	24	17	9	7,5%
Slaba biznis strategija i slabi procesi poslovanja	8	13	16	12	8	5,3%
Nedostatak tehnologije i opreme	11	21	26	20	18	8,9%
Neadekvatne marketinške aktivnosti i vještine	12	25	30	27	20	10,6%
Nedostatak ili skupoća sirovina i zavisnost od dobavljača	24	31	47	24	11	12,7%
Nepostojanje izvozne orijentacije	8	16	15	40	22	9,3%
Slaba lokacija i infrastruktura	9	7	7	20	23	6,1%
Neadekvatan asortiman proizvoda/usluga	5	5	7	13	20	4,6%
Nedostatak inovacija, kreativnosti i R&D	5	3	6	19	45	7,2%
UKUPNO	216	216	216	216	216	100%

Tabela 10: Glavni problemi crnogorskih kompanija

Ako poredimo rezultate dva istraživanja, primjećujemo da nedostatak kvalitetnog

osoblja danas predstavlja manji problem. Takođe, viši značaj nego ranije se pridaje stvaranju adekvatne strategije poslovanja koja predstavlja bitan element konkuren-

Grafik 7: Glavni problemi

tnosti. Nasuprot tome, visoka cijena i nedostatak sirovina, kao i zavisnost od dobavljača znatno je više vrednovana u ovogodišnjem istraživanju, te je neophodno ostvariti bolju saradnju, jačati prgovaračke pozicije sa dobavljačima i osigurati kontinuitet nabavke. Nepovoljno pravno i tržišno okruženje i dalje se navodi kao glavni problem.

4.4.4. Prilike za ostvarivanje konkurentske pozicije

Većina kompanija smatra da je glavna prilika za nastavak uspješnog poslovanje investiranje u kapacitete, tehnologiju i opremu. Na drugom mjestu prilika za ostvarivanje bolje konkurentske pozicije je povećan kvalitet proizvoda i usluga i kreiranje boljeg biznis okruženja i infrastrukture. Manji broj ispitanika smatra da je prilika za jačanje konkurentnosti neophodno unapređenje baze sirovina i jačanje odnosa sa dobavljačima, kao i unapređenje strategije kompanije.

Iako je odnos sa dobavljačima identifikovan kao jedan od bitnih problema za ostvarivanje konkurentske prednosti, privrednici ne smatraju da bi upravo jačanje ovog aspekta moglo da stvori priliku za uspješnije poslovanje.

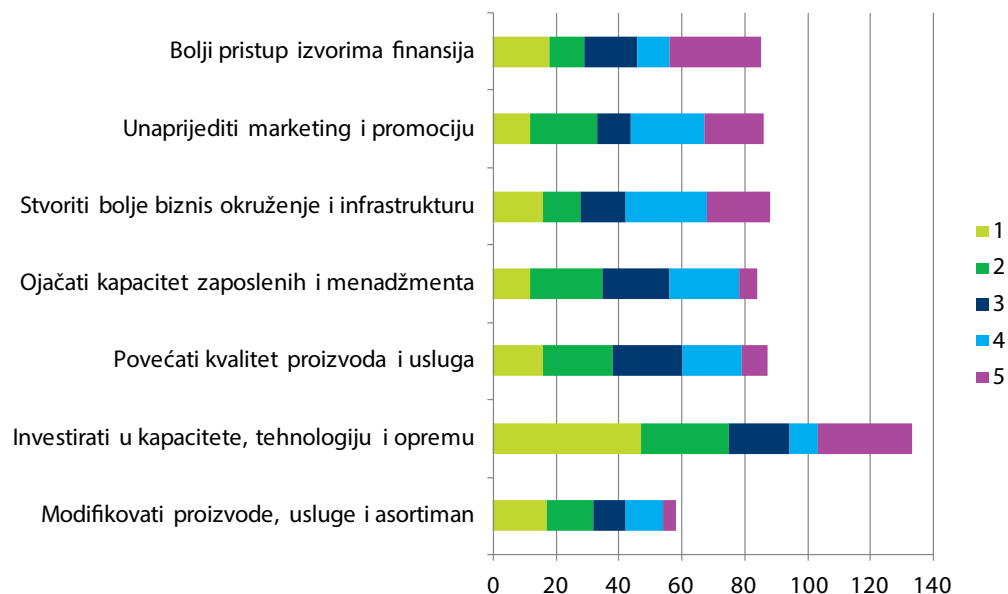
U poređenju sa prethodnim istraživanjem vidna je promjena stava privrednika u pogledu unapređenja asortimana proizvoda i usluga. U ranijem istraživanju ovaj element smatran je glavnom prilikom za unapređenje konkurentnosti, dok se danas prema mišljenju ispitanika nalazi pri dnu ljestvice mogućih prilika.

Sa druge strane, prema razultatima aktuelnog istraživanja, mnogo više nego ranije,

privrednici vide priliku za jačanje pozicije u adekvatnim marketinškim aktivnostima, boljem pristupu finansijama, investicijama u tehnologiju, što govori o značaju ovih komponenti za uspješno poslovanje i razvoj kompanija.

	Odgovori – broj i pozicija					UKUPNO
	1	2	3	4	5	
Modifikovati proizvode, usluge i asortiman	17	15	10	12	4	5,4%
Investirati u kapacitete, tehnologiju i opremu	47	28	19	9	3	12,3%
Pojačati izvoznu orijentaciju	16	20	9	16	20	7,5%
Povećati kvalitet proizvoda i usluga	16	22	22	19	8	8,1%
Napraviti strategiju kompanije	5	12	12	11	12	4,8%
Ojačati kapacitet zaposlenih i menadžmenta	12	23	21	22	6	7,8%
Investirati u inovacije, kreativnost, brend i ostalu nemat. imovinu	14	12	18	17	9	6,5%
Ukupan rast i ekspanzija	13	12	15	10	22	6,7%
Orijentacija na veće zadovoljstvo klijenata	14	10	19	13	10	6,1%
Stvoriti bolje biznis okruženje i infrastrukturu	16	12	14	26	20	8,1%
Pojačati efikasnost troškova poslovanja i sniziti cijene	10	10	18	16	16	6,5%
Unaprijediti bazu sirovina i odnose sa dobavljačima	6	8	11	12	11	4,4%
Unaprijediti marketing i promociju	12	21	11	23	19	7,9%
Bolji pristup izvorima finansija	18	11	17	10	29	7,9%
UKUPNO	216	216	216	216	216	100%

Tabela 11: Glavne prilike za crnogorske kompanije

Grafik 8: Glavne prilike

4.4.5. Prijetnje za ostvarivanje konkurentne pozicije

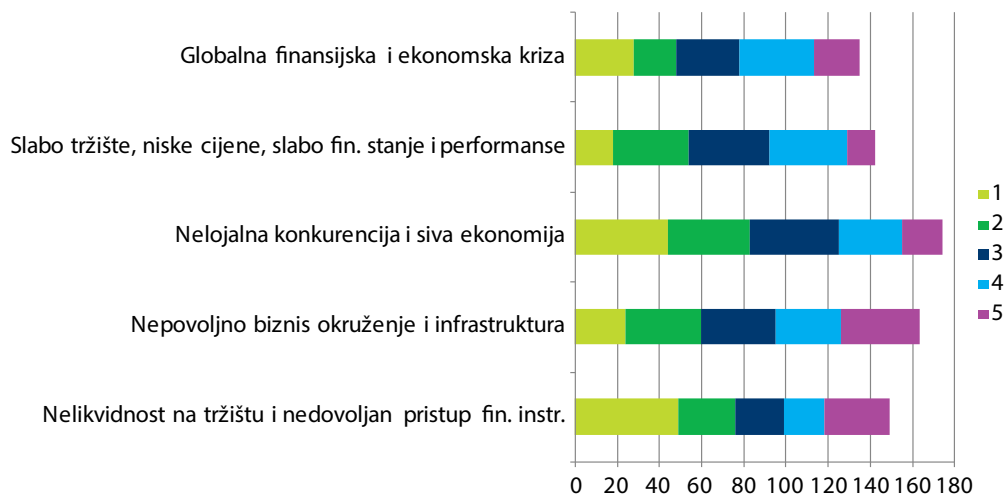
Kao najveće prijetnje za svoje poslovanje crnogorske kompanije identifikuju nelojalnu konkurenciju i sivu ekonomiju, nelikvidnost i nedovoljan pristup finansijskim instrumentima. Nepovoljno biznis okruženje i infrastruktura takođe su identifikovani kao bitni faktori koji mogu ugroziti konkurentnu poziciju. Takođe, kompanije smatraju da slabo tržište, niske cijene, slabo finansijsko stanje, kao i globalna finansijska i ekonomska kriza negativno utiču na njihovo poslovanje. Sa druge strane, značajnom prijetnjom ne smatraju nedostatak inovacija, ideja i nematerijalnog bogatstva, kao i nizak tehnološki napredak.

Tabela 12: Glavne prijetnje za crnogorske kompanije

	Odogovori – broj i pozicija					UKUPNO
	1	2	3	4	5	
Nelikvidnost na tržištu i nedovoljan pristup fin. instrumentima	49	27	23	19	31	13,9%
Nepovoljno biznis okruženje i infrastruktura	24	36	35	31	37	15,1%
Nelojalna konkurencija i siva ekonomija	44	39	42	30	19	16,1%
Globalizacija, konkurencija	10	18	13	12	11	5,9%
Slabo tržište, niske cijene, slabo finansijsko stanje i performance	18	36	38	37	13	13,1%
Globalna finansijska i ekonomska kriza	28	20	30	35	22	12,5%
Problemi sa sirovinama i snabdjevačima	14	10	11	12	7	5%
Nepovoljan kapacitet radne snage i problemi sa tržištem	12	8	8	11	29	6,3%
Nedostatak inovacija, ideja, nematerijalnog bogatstva	6	7	5	7	11	3,3%
Nizak tehnološki napredak	3	8	6	13	15	4,2%
Prirodne nepogode i sudski procesi	8	7	5	9	21	4,6%
UKUPNO	216	216	216	216	216	100%

Rezultati istraživanja su pokazali da privrednici globalnu finansijsku i ekonomsku krizu smatraju većom prijetnjom danas nego pet godina ranije što je posljedica njenog uticaja na poslovanje., te su nelikvidnost, pristup finansijama, nepovoljno biznis okruženje, nelojalna konkurencija, siva ekonomija, slabo tržište i cijene ostale glavne prijetnje ostvarivanju konkurentnosti.

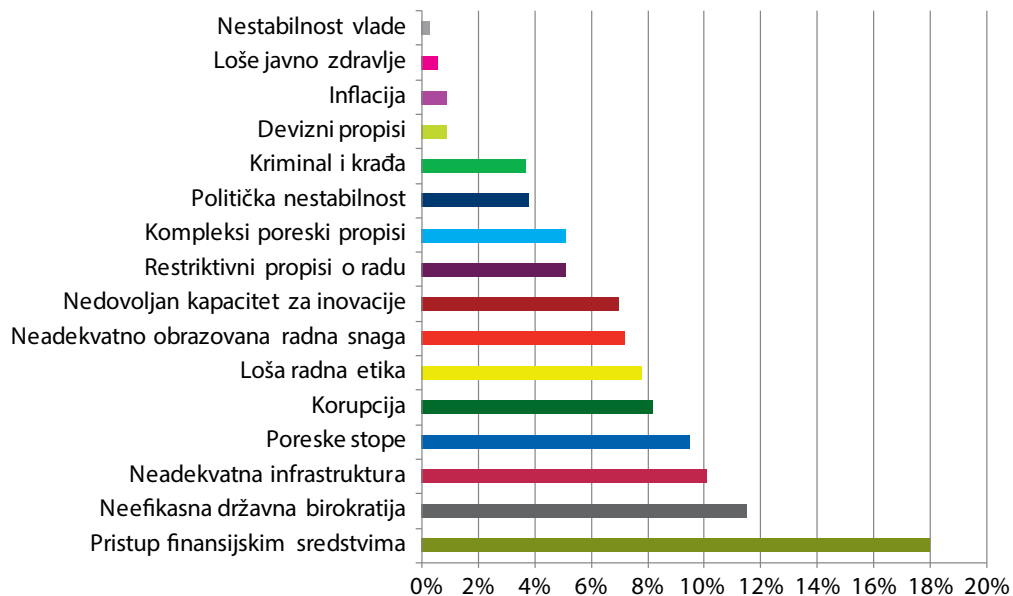
Privrednici smatraju da nepovoljna struktura radne snage i problemi na tržištu rada danas predstavljaju veću prijetnju po njihovo poslovanje nego ranije. To ide u prilog činjenici da je veliki broj ispitanika naveo da su zakoni koji predstavljaju problem pri poslovanju upravo Zakon o radu i Zakon o zapošljavanju stranaca, kao i da nedostatak stručnog kadra prijeti da ugrozi njihovo poslovanje. Najniže vrednovane prijetnje se i dalje odnose na nedostatak ideja, inovacija, nizak tehnološki napredak, prirodne nepogode i komplikovane sudske procese.

Grafik 9: Glavne prijetnje

4.4.6. Preporuke za poboljšanje konkurentnosti

Sve intenzivnija konkurencija prijeti opstanku, kako preduzećima koja nisu u stanju da se transformišu, tj. da budu inovativna, produktivna i sposobna da odgovore pritiscima iz okruženja, tako i čitavim nacionalnim ekonomijama. Kvalitet nacionalnog poslovnog okruženja direktno utiče na produktivnost kompanija. Ostvarivanje produktivnijih strategija i operativnih praksi kompanija moguće je samo uz adekvatno obrazovane i osposobljene ljudske resurse, efikasniju administrativnu, fizičku, komu-

Grafik 10: Najproblematicniji faktori poslovanja

Izvor: WEF, Global Competitiveness Index 2015-2016

nikacionu i ostalu infrastrukturu, napredne istraživačke institucije i kvalitetne dobavljače.

Prema istraživanju Svjetskog ekonomskog foruma faktori koji najviše utiču na smanjenje produktivnosti poslovanja su: pristup finansijskim sredstvima (18%), neefikasna državna birokratija (11,5%), neadekvatna infrastruktura (10,1%) i poreske stope (9,1%).

Imajući u vidu rezultate istraživanja koje je sprovedla Komora, te rezultate relevantnih međunarodnih institucija, u cilju jačanja konkurentnosti privrede neophodno je:

- Povećanje produktivnosti, kroz veću upošljenost kapaciteta, povećanje nivoa tehničke opremljenosti i primjenu savremenih tehnologija,
- Efikasnije upotrebljavati raspoložive resurse,
- Stvaranje uslova za povoljniji pristup finansijskim sredstvima,
- Veća efikasnost državne administracije,
- Unapređenje infrastrukture,
- Uvođenje međunarodnih standarda kvaliteta,
- Veća ulaganja u inovacije i nove tehnologije,
- Pojačati marketinške aktivnosti koje uključuju promociju, dizajn i pakovanje,
- Intenzivirati aktivnosti koje će doprinijeti većoj izvoznoj orijentaciji,
- Povezivanje preduzeća u klastere,
- Unapređenje poslovne prakse, razvoj modernog menadžmenta i visokokvalifikovana i sposobna radna snaga.

Preporuke sa konferencije EFIKASNOST PRISTUPANJA EU I UNAPREĐENJE REGIONALNE KONKURENTNOSTI, Hotel Splendid - Budva, 22-23.10.2015.

- *Da bi se eliminisale prepreke većoj konkurentnosti Regiona potrebno je njegovo intenzivnije infrastrukturno povezivanje - saobraćajno, energetsko i telekomunikaciono.*
- *Intenziviranje strukturnih reformi je veoma bitno za ekonomski prosperitet Regiona, uz neophodno insistiranje na saglasnosti ciljeva strukturnih reformi.*
- *Potrebno je privući nove investitore koji će adekvatno i valjano valorizovati domaće resurse i tako doprinijeti njihovom održivom korišćenju.*
- *Za podizanje nivoa konkurentnosti neophodno je unapređenje poslovnog ambijenta kroz apsorpciju tehnologije, inovacija i trgovinske integracije.*
- *Neophodan je sistematski pristup restrukturiranju javnih preduzeća.*
- *Nastaviti snažnu primjenu fiskalne konsolidacije u funkciji fiskalne održivosti kroz proširivanje fiskalne osnovice i zapošljavanje.*

- *Privredni rast mora se odvijati po stopama većim od prosjeka EU u namjeri da smanjimo razlike u nivou razvijenosti.*
- *Potrebno je podsticati regionalno partnerstvo biznisa, kako bi se sinergijom podigao stepen konkuretnosti lokalnih biznisa na novom referentnom tržištu - evropskom tržištu.*
- *S obzirom na to da je nedostatak vještina zaposlenih ozbiljan problem daljem ekonomskom rastu, potrebna je kontinuirana edukacija zaposlenih i bolja konekcija između biznis sektora i obrazovnog sistema.*
- *U Regionu je potrebna veća uključenost etičke komponente biznisa u proces donošenja poslovnih odluka, što bi trebalo da rezultira većim stepenom društvene odgovornosti lokalnih biznisa.*

5. REGULATORNI OKVIR

Uspješna ekonomija zahtijeva da preduzeća budu produktivna i konkurentna. Vlada može da stvori uslove, uključujući nediskriminatorni zakonodavni okvir i odgovarajuće regulisanje, koji omogućavaju preduzećima da se efikasno takmiče na tržištu.

Pristupanje Evropskoj uniji zahtijeva potpuno usklađivanje sa *aquis communautaire*, što nameće izmjenu i usklađivanje propisa koji uređuju poslovanje privrede, u svim oblastima poslovnog života. Mjerila za otvaranje većine pregovaračkih poglavlja, uglavnom su uslovljena donošenjem novih propisa i jačanjem operativnih kapaciteta za sprovođenje zakonskih nadležnosti.

U praksi je čest slučaj nedovoljne transparentnosti prilikom pripreme i usvajanja propisa jer nije dovoljna samo objava nacрта na sajtu organa uprave tokom javne rasprave koja se uvijek i ne organizuje. Kao rezultat navedenog dešava se da se izglasaju zakoni koji se u poslovnoj praksi teško mogu primijeniti ili stvaraju znatne i nepotrebne troškove za poslovanje privrednih subjekata. Posebno je komplikovana primjena propisa donesenih uz podnošenje amandmana od strane poslanika u Skupštini Crne Gore jer se privredi često nameću zahtjevi, odnosno pravila, koja nisu usmjerena na unapređenje poslovnog ambijenta, a privredi nije data mogućnost da ih razmatra. Na taj način se remeti koncept i pravni duh određenog zakona, čime se komplikuje i sistemsko tumačenje pravnih pravila. Među primjerima za to su: Zakon o zaštiti potrošača, Zakon o visokom obrazovanju Zakon o državnim i drugim praznicima, Zakon o porezu na dodatu vrijednost i drugi.

Privrednici ukazuju da veliko opterećenje poslovanja predstavljaju razne takse i dažbine na državnom i lokalnom nivou i predlažu njihovo ukidanje i/ili smanjivanje.

Propisi koje je potrebno inovirati i usvojiti u narednom periodu:

5.1. Javne nabavke i javno privatno partnerstvo

Zakonom o javnim nabavkama neophodno je redukovati tendersku dokumentaciju, povećati efikasnost u ovim postupcima i na taj način relaksirati privrednike od komplikovanih administrativnih procedura, čime će se dodatno uskladiti sistem sa direktivama EU iz 2004. godine i ujedno smanjiti ukupni troškovi javnih nabavki roba, usluga i radova.

Posebnu pažnju treba usmjeriti na stvaranje uslova za omogućavanje efikasne i dostupne pravne zaštite interesa ponuđača, radi čega je nužno konstituisati djelotvorne institucije za sprovođenje žalbenih postupaka i kontrolu izvršenja javnih nabavki.

Mjere koje je neophodno preduzeti u kratkom roku:

- Uvesti oslobođenja od obaveze plaćanja administrativne takse po zahtjevima za izdavanje različitih potvrda za učešće u postupcima javnih nabavki;
- Ukinuti obavezu važenja potvrda za jedan postupak javnih nabavki (poreska potvrda koja se vadi za svaki pojedinačni postupak u kojem se navidi naručilac i broj tendera koja važi samo za taj tender i važi tri mjeseca);
- Učiniti dostupnim sajt na kojem će biti podaci o ponuđačima (svi potrebni podaci za učešće na tenderima: izvod iz CRPS, poreske potvrde, potvrde o nekažnjavanju ...);
- Ne sprovoditi tendere sa isključivim zahtjevom najniže cijene ponude, već izmijeniti postojeću metodologiju u kojoj će biti zastupljeni kvalitet proizvoda i usluga;
- Riješiti pitanje ekvivalenta ako ne postoje dokazi o ekvivalentnosti niti odgovarajućeg organa koji može da potvrdi ekvivalentnost proizvoda.

Zakon o javno-privatnom partnerstvu treba da definiše procedure realizacije infrastrukturnih i drugih projekata uz učešće privatnog operatera, preciznim definisanjem uslova, načina i postupka odobravanja projekata javno - privatnog partnerstva, prava i obaveze javnih i privatnih partnera, sadržaj i postupak zaključivanja ugovora o javno - privatnom partnerstvu, oblika javno-privatnog partnerstva, procedure izbora najboljeg ponuđača, i druga pitanja od značaja za realizaciju projekta javno - privatnog partnerstva.

Cilj zakona je da unaprijedi javno-privatno partnerstvo i promoviše investicije, što su među ostalima preduslovi ekonomskog rasta i razvoja zemlje.

5.2. Fleksibilnost tržišta rada

Zakon o radu - pokrenut je postupak izrade novog Zakona o radu u cilju stvaranja uslova za veću fleksibilnost tržišta rada. Komplikovane procedure i administriranje koje nameće postojeći Zakon, predstavljaju značajnu barijeru za poslovanje, zbog čega najviše trpe upravo vrijedni i odgovorni radnici, te u narednom periodu treba pristupiti sveukupnoj reformi radnog zakonodavstva i liberalizaciji tržišta rada.

Uz troškove rada, najčešće se kao prepreka većem zapošljavanju navodi rigidno radno zakonodavstvo, odnosno visok nivo zakonske zaštite zaposlenih.

Na tržištu rada institucionalna se rigidnost ogleda u vrlo krutom regulisanju procesa i ponašanja učesnika. Rigidnost u pogledu zakonske zaštite zaposlenja najčešće se procjenjuje upotrebom indeksa EPL (eng. Employment Protection Legislation Index) koji je razvio OECD. Dugi niz godina Crna Gora ima vrlo visoke vrijednosti tog indeksa u međunarodnim poređenjima (visoku rigidnost). Visoka rigidnost donosi i probleme na tržištu rada. Poznato je da visoki troškovi zapošljavanja i otpuštanja negativno utiču na prilike za zapošljavanje, odnosno dovode do niže zaposlenosti i dugotrajne

nezaposlenosti.

5.3. Osnivanje i gašenje privrednih društava

Zakon o privrednim društvima - Sadašnje stanje u ovoj oblasti je narušeno zbog pravne nesigurnosti i česte zloupotrebe statusa osnivača društava sa ograničenom odgovornošću, a do čega dolazi zbog praktično nepostojanja kapitala privrednog društva koji bi bio garancija za obaveze koje se stvore u pravnom prometu. Imajući u vidu zahtjeve privrede i potrebu usklađivanja sa pravnom tekovinom EU u toku je izrada novog Zakona o privrednim društvima.

Radna verzija Zakona o privrednim društvima predviđa priznavanje svojstva pravnog lica ortačkom društvu i komandintnom društvu. Primjena odredaba ovog zakona odnose se i na evropsko akcionarsko društvo, evropsko ekonomsko interesno udruženje i oblike obavljanja privredne djelatnosti koji se osnivaju po posebnom zakonu. Naime, na odnose koji nastaju osnivanjem, poslovanjem i prestankom evropskog akcionarskog društva i evropskog ekonomskog interesnog udruženja, koji nijesu regulisani Uredbom o evropskom akcionarskom društvu i Uredbom o evropskom ekonomskom interesnom udruženju ili posebnim zakonima za njihovo sprovođenje na teritoriji Crne Gore, shodno će se primjenjivati odredbe ovog zakona, od dana prijema u EU. Radna verzija Zakona o privrednim društvima sadrži i odredbe koje se odnose na društvo od javnog interesa. Novina su i odredbe koje se odnose na prokuru - punomoćje za vođenje poslova društva kojom društvo ovlašćuje jedno ili više fizičkih lica da u njegovo ime i za njegov račun zaključuju pravne poslove i preduzimaju druge pravne radnje.

Preduzeća koja posluju u oblasti komunalanih djelatnosti ističu da nisu u mogućnosti da konkurišu za sredstva EU fondova, zbog zakonskog određenja da posluju radi sticanja dobiti. Imajući u vidu potrebu da se određena javne usluge, odnosno djelatnosti od javnog interesa obavljaju u pravnoj formi privrednih društava, neophodno je u tom pravcu djelovati prilikom izrade novog zakona o privrednim društvima. Kao jedan od primjera se može koristiti Zakon o trgovačkim društvima Republike Hrvatske, koji ne sadrži navedeno, čime su stvoreni uslovi da hrvatska komunalna preduzeća koja su organizovana u pravnoj formi društava sa ograničenom odgovornošću, koriste IPA i slične fondove EU.

Zakon o stečaju - Ravnomjerno i pravomjerenom namirenje stečajnih povjerilaca i stvaranje uslova za oporavak privrednih subjekata, u zakonito sprovedenom postupku, je ključni zahtjev stečajnog postupka koji se uređuje Zakonom o stečaju, čiji je predlog izmjena trenutno u skupštinskoj proceduri.

Kako se u obrazloženju navodi, jedan od razloga za izmjenu ovog zakona, osim poboljšanja pokazatelja efikasnosti stečajnog postupka bila je i namjera da se prevaziđe dosadašnje shvatanje stečaja kao neminovnog kraha poslovanja, kao i da se privre-

dnici ohrabre da o stečaju blagovremeno razmišljaju kao o još jednoj mogućnosti za rješavanje finansijskih problema.

U toku sprovođenja Zakona o stečaju pokazalo se da je neophodno sprovesti izmjenne pojedinih odredbi ovog propisa, kako bi bio usklađen sa novim promjenama koje su bile prisutne u drugim sistemskim propisima; da bi se pojedine odredbe precizirale i bile jasnije te obezbijedila njihova efikasnija primjena; da bi se pojedini rokovi skratili; da bi se usvojile određene primjedbe koje su isticane od strane pojedinih učesnika u postupku; da bi se unijele nove odredbe kojima se unapređuje ostvarivanje ekonomičnosti, racionalnosti i efikasnosti stečajnog postupka.

5.4. Porezi

Pojedine odredbe **Zakona o porezu na kafu** stvaraju nedoumice u primjeni i predstavljaju barijeru za poslovanje privrednih subjekata u ovom sektoru, a najviše vezano za obračun poreza na kafu i poreza na dodatu vrijednost. Stoga su inicirane izmjene kojima se zahtijeva snižavanje poreza i promjena metodologije naplate.

Prilikom primjene poreskih propisa česti su slučajevi različitog tumačenja zakona, što stvara znatne troškove poslovanje, dovodi do izricanja novčanih kazni i stvara dodatne troškove sudskih postupaka.

Poznat je raniji slučaj neosnovanog zahtjeva za isplatu razlike u vrijednosti akcize na motorna ulja, kada je od par privrednih subjekata izvršnim nalogom tražena uplata više od 300.000 eura, što je kasnije oboreno sudskim putem u korist preduzeća, koja su kako se kasnije sudski utvrdilo bila nezakonito opterećena visokim novčanim zahtjevom.

Poteškoće u primjeni Zakona o porezu na dobit pravnih lica imaju uvoznici softverskih proizvoda. Naime, iako se ovim Zakonom u segmentu pod nazivom stope poreza po odbitku eksplicitno ne pominju softveri, računarski programi ili softverske licence, u praksi se povodom tumačenja od strane Poreske uprave nailazi na objektivne probleme. To predstavlja značajnu bizinis barijeru privrednim subjektima čija osnovna djelatnost je vezana za promet softverskih proizvoda, kao i drugima koji su korisnici softverskih proizvoda, a koje su nabavili putem interneta ili u inostranstvu.

Takvo tumačenje kompletnu branšu dovodi u nekonkurentan položaj jer osnovni proizvod (tj. roba) koji je predmet prometa ili osnovno sredstvo softverskih preduzeća, pored PDV-a, biva opterećeno dodatnom dažbinom 9%. Pošto je opšte poznato da u savremenoj ekonomiji gotovo i da nema proizvoda koji u sebi sadrži elemenata ugrađenih autorskih prava i prava intelektualne svojine (garderoba, oprema, računari, prevozna sredstva, i dr.) postavlja se pitanje zašto jedino softverski proizvodi trebaju biti dodatno opterećeni ovim porezom.

5.5. Sprovođenje zakona i tržišni nadzor

Inspekcijski nadzor - Zakon o inspekcijskom nadzoru definiše da inspektor obavlja prvenstveno preventivnu funkciju, a upravne mjere i radnje preduzima kada se preventivnom funkcijom ne može obezbijediti svrha i cilj nadzora. U poslovanju se privrednici susrijeću sa sasvim drugačijim postupanjem inspekcijskih organa, koji gotovo isključivo izriču visoke novčane kazne zanemarujući obaveze preventivnog djelovanja.

Česti su slučajevi zadržavanja robe u putu zbog neadekvatne koordinacije rada nadležnih službi, neefikasnosti inspektora, kao i zbog administrativnih barijera i barijera formalne prirode.

Prilikom obraćanja za davanje mišljenja ili instrukcija u pogledu načina primjene propisa koji se bezmalo svakodnevno mijenjaju, nadležne inspekcije ne daju jasne i precizne smjernice za primjenu propisa čiju primjenu kontrolišu. Često se ista pitanja različito tiritiraju od strane različitih ovlašćenih lica i od slučaja do slučaja.

Zakon o zaštiti potrošača - izmijenjen je u dijelu koji se odnosi na deklarisanje proizvoda na pismu za slabovide osobe (član 7), te je predviđeno je da se podzakonskim aktom precizno definiše koji proizvodi moraju biti označeni na jeziku za slabovide osobe. U toku je postupak izrade Pravilnika o proizvodima i objektima koji će biti u obavezi da obavještenje o proizvodu deklariraju na jeziku za slabovide osobe – Brajevom pismu. Privredni subjekti ukazuju na tehničke i komercijalne nemogućnosti apliciranja Brajevog pisma na proizvodima koji su u prometu, te je potrebno naći adekvatno rješenje koje neće predstavljati barijeru poslovanju.

Zakon o zaštiti potrošača sadrži pravila koja ograničavaju sprovođenje marketinških akcija, reklamiranje proizvoda, nejasno definisane norme koje stvaraju nedoumice u primjeni. Stoga, kroz izmjene i dopune ovog Zakona, tekst Zakona treba znatno pojednostaviti, te uskladiti sa drugim zakonskim propisima (npr. sa Zakonom o prekršajima).

5.6. Administrativne takse

Privrednici ukazuju na visoke iznose naknada koje su u nerealnim iznosima propisane shodno Zakonu o administrativnim taksama za izdavanje rješenja i sl. Primjeri su taksa za izdavanje Rješenja o ispunjenosti prethodnih veterinarsko zdravstvenih uslova koje se naplaćuje 100 eura, prilikom uvoza. Takođe visoke su takse za pregled robe na granici prilikom uvoza i prilikom pregleda stoke na liniji klanja. Zatim, taksa koja se plaća prilikom podnošenja zahtjev o ispunjenosti higijenskih uslova za obavljanje djelatnosti u slučaju otvaranja novih objekata (takse se kreću u rasponu od 55 do 305 eura u zavisnosti od kvadrature objekta).

Potrebno je smanjiti iznose naknada koje plaćaju privredni subjekti po osnovu **Zako-**

na o državnom premjeru i katastru nepokretnosti odnosno Uredbe o visini naknada za korišćenje podataka državnog premjera i katastra nepokretnosti.

Imajući u vidu da pored ovih troškova privrednici plaćaju naknade za rad procjenitelja, notara, predlaže se sprovođenje analize realnih vrijednosti, radi rasterećenja privrede smanjivanjem naknada koje su utvrđene predmetnom Uredbom.

Primjera radi taksa koja se plaća Upravi za nekretnine za upis hipoteke (zavisno od opštine iznosi od 55 do 85 eura), a prilikom zasnivanja založnog prava od privrednika traži se prilaganja dokumentacije za sve objekte, koji se obično nalaze na prostoru različitih katastarskih opština.

5.7. Turizam, izgradnja objekata i uređenje prostora

Izmjenama i dopunama **Zakona o turizmu** potrebno je pojednostavniti postupak registracije i evidencije turističkih usluga i objekata, ukloniti barijere nedostatka planske dokumentacije i mjerama fiskalnog rasterećenja smanjiti sivu ekonomiju, unaprijediti ponudu i povećati radnu aktivnost, odnosno zapošljavanje stanovništva. Potrebno je realno i nediskriminatorno definisati minimalne-tehničke uslove za pružanje turističko-ugostiteljskih usluga, kako bi se omogućila legalizacija pružanja usluga i stvaranje povoljnih uslova za zakonito pokretanje biznisa. Naknade za izdavanje uslova treba svesti na realne iznose ili čak i niže kako bi se malim i srednjim preduzećima po ovom osnovu pružili podsticaji.

Članski doprinosi koje privredni subjekti plaćaju lokalnim turističkim organizacijama su visoki. Pored toga, metodologija obračuna ovih doprinosa je neadekvatna jer se kao osnovica za obračun, u pojedinim opštinama, uzima obim ostavrenog prihoda što nije realan pokazatelj uspješnosti poslovanja. Posebno je problematično rješenje, da isti privredni subjekt koji posluje u više opština, plaća različite iznose doprinosa svakoj lokalnoj turističkoj organizaciji zasebno. Stoga je potrebno izmijeniti Zakon o turističkim organizacijama koji propisuje obavezu plaćanja doprinosa nacionalnoj i lokalnim turističkim organizacijama, odnosno smanjiti i ograničiti takse posebno privrednim subjektima koji posluju u više opština.

Zakon o uređenju prostora i izgradnji objekata - pripremljen je Nacrt ovog zakona koji treba da doprinese unapređenju u oblasti uređenja prostora i izgradnje objekata kroz brzu debirokratizaciju postupaka po načelima "one-stop-shop" za poslovne subjekte.

5.8. Komunalne djelatnosti

Predlog **Zakona o komunalnim djelatnostima** je više od četiri godine u skupštinskoj proceduri i čeka upućivanje na Plenum radi izjašnjenja poslanika o istom. Važeći Zakon, koji je u primjeni od 1995. godine, je prevaziđen i ne može služiti kao adekvatna

osnova za valjano i efikasno vršenje komunalnih usluga.

Neophodno je preduzeti aktivnosti usmjerene u pravcu adekvatnog zakonskog uređenja ovih djelatnosti, izradom potpuno novog zakona ili okončanjem započetog postupka na usvajanje Predloga zakona koji je u skupštinskoj proceduri. Ocjena privrednika je da se komunalne usluge, vrše na nekonkurentan i neefikasan način, uz nerealno visoke troškove, a predstavnici komunalne privrede ističu da ključne probleme za stvaranje uslova čini neadekvatan regulatorni okvir u kom posluju.

Zakon o lokalnim komunalnim taksama²⁵ propisuje obavezu plaćanja takse na korišćenje reklamnih panoa i bilborda. Privrednici ukazuju na potrebu ukidanja ove obaveze jer se reklame i panoi postavljaju na zemljištu i objektima u privatnoj svojini kompanija. Iznos ovih taksi je visok i na godišnjem nivou, zavisno od opštine i površine reklame, kreće se od 100 do 858 eura.

Zakon o putevima propisuje²⁶ obaveze plaćanja različitih vrsta naknada za pristup i korišćenje puteva. Privrednici upravo ukazuju na potrebu smanjenja visine ovih naknada, kao što su: naknada za korišćenje komercijalnih objekata kojima je omogućen prilaz sa opštinskog puta (od 120-700 eura); naknada za korišćenje opštinskih i nekategorisanih puteva (550 eura); naknada za korišćenje putnog zemljišta (100 -150 eura).

Shodno Zakonu o putevima, lokalne samouprave donijele su svoje propise kojima utvrđuju visine naknada za korišćenje puteva i putnog zemljišta²⁷. Dio lokalnih samouprava svojim odlukama o naknadama za korišćenje puteva utvrđuje i naknade za postavljanje natpisa. Ipak, jedan broj lokalnih samouprava za ovaj osnov utvrđuje naknade u okviru odluka o lokalnim komunalnim taksama.

Zakonom o putevima, član 22 stav 1 tačka 4, utvrđen je osnov za donošenje naknade za postavljanje komercijalno-tržišnih, komercijalno-individualnih i komercijalno-informativnih natpisa na putu i pored puta. Istovremeno, osnov za utvrđivanje ovog tipa naknada dat je Zakonom o lokalnim komunalnim taksama član 3 stav 1 alineja 3 (korišćenje reklamnih panoa i bilborda, osim pored magistralnih i regionalnih puteva). Navedeno upućuje da je na državnom nivou dat osnov za isti tip naknada u dva

²⁵ Član 3 stav 1 tačka 3

²⁶ član 22

²⁷ To su: 1) godišnja naknada pri registraciji drumskih motornih vozila, traktora, priključnih vozila i drugih drumskih vozila na motorni pogon; 2) posebna godišnja naknada za drumsku motorna vozila i njihova priključna vozila u svrhu obezbjeđenja nesmetanog odvijanja saobraćaja i pružanja informativnih usluga korisnicima puta; 3) naknada za vanredni prevoz; 4) naknada za postavljanje komercijalno-tržišnih, komercijalno-individualnih i komercijalno-informativnih natpisa na putu i pored puta; 5) naknada za upotrebu pojedinih puteva i objekata (korisnička naknada i putarina); 6) godišnja naknada za zakup putnog zemljišta; 7) godišnja naknada za zakup drugog zemljišta koje pripada upravljaču puta; 8) naknada za priključenje prilaznog puta na javni put; 9) naknada za postavljanje cjevovoda, vodovoda, kanalizacije, električnih, telefonskih i telegrafskih vodova na javnom putu i sl.; 10) godišnja naknada za cjevovode, vodovode, kanalizaciju, električne, telefonske i telegrafске vodove i sl. ugrađene na javnom putu; 11) naknada za izgradnju komercijalnih objekata kojima je omogućen pristup sa puta; 12) godišnja naknada za korišćenje komercijalnih objekata kojima je omogućen pristup sa puta; 13) naknada za inostrana drumska vozila.

Karakterističan primjer, kako se privreda servisira, je slučaj da se u nekim opštinama naknade za odvoz, odnosno deponovanje smeća sezonski uvećavaju od 30 do 50%, što nema uporište u važećim propisima.

zakona.

Članom 22 Zakona o putevima je definisano da određene naknade utvrđuje Ministarstvo saobraćaja, Vlada Crne Gore i lokalna samopurava uz saglasnost Vlade Crne Gore.

Kao što je bio slučaj i kod naknada za komunalno opremanje građevinskog zemljišta, visina naknada se razlikuje od jedne do druge lokalne samouprave.

U cilju rasterećenja privrede predlaže se ukidanje ovog osnova za utvrđivanje naknade, za natpise koji se postavljaju na zemljištu koje je u vlasništvu ili je na osnovu zakupata dato na korišćenje privrednicima koji na ovaj način klijente i javnost informišu o svom poslovanju.

Takođe, kao nužnost se nameće potreba značajnog ukidanja osnova za uvođenje naknada kao i smanjenja iznosa naknada, posebno ako se ima u vidu činjenica da je samo u Zakonu o putevima utvrđeno 13 različitih naknada, koje se kroz razne odluke lokalnih samopurava dupliraju i uvećavaju.

5.9. Autorska i srodna prava

Zakon o autorskim i srodnim pravima - postupke zaštite i ostvarivanja kolektivnih prava autora muzike potrebno je urediti na adekvatniji način kako ne bi predstavljali barijeru za bavljenje biznisom. Činjenica je da se privredi ispostavljaju visoki računi, bez jasne korelacije ili obrazloženja uticaja muzike na poslovanje. Naime, tarifa po kojoj se fakturišu naknade je znatno viša od osnove utvrđene zakonom, koji daje neosnovana ovlašćenja za utvrđivanje visine nakande od ostvarenog ukupnog prihoda, bez obzira na rezultat poslovanja. U tom smislu potrebno je na pravičan način utvrditi osnov za plaćanje naknade, granične vrijednosti i iznos naknade, koji neće predstavljati opterećenje privredi.

5.10. Zaštita lica i imovine

Zakon o zaštiti lica i imovine - problem primjene²⁸ ovog Zakona u dijelu obavezno šticećenih objekata još od ranije je aktuelan. Na primjenu ovog Zakona, u više navrata su ukazali članovi Komore, koji argumentovano ističu da je nametanje visokih troškova obavezne tehničke zaštite objekata za proizvodnju hrane neprimjeren, što nije propisano ni Zakonom o bezbjednosti hrane, kao ni drugim propisima koji uređuju oblast proizvodnje hrane.

Važno je napomenuti da zemlje EU i regije svojim proizvođačima hrane ne nameću ovakve ili slične troškove, već njihov razvoj podstiču subvencijama i drugim vidovima podrške.

---

²⁸ člana 14

5.11. Podzakonska akta

Evidentno je da nedostaju i da su neusklađena podzakonska akta za sprovođenje i izvršenje zakona u brojnim sferama poslovanja. To stvara probleme u poslovanju privrede, pa i samim inspekcijским, carinskim i poreskim organima tokom nadzora sprovođenja propisanih obaveza, kao i prilikom ostvarivanja određenih zakonskih prava privrednih subjekata. Pored toga, evidentno je da se još uvijek primjenjuje veliki broj podzakonskih akata iz ranijeg perioda državne zajednice te je potrebno donošenje adekvatnih akata za preciznije regulisanje pojedinih oblasti poslovanja.

6. AKTIVNOSTI PRIVREDNE KOMORE CRNE GORE

U Privrednoj komori Crne Gore su tokom 2015. godine realizovane izborne aktivnosti. Izabrano je blizu 600 predstavnika privrednih društava, različitih po veličini i strukturi, iz raznih privrednih grana, koji će tokom naredne četiri godine upravljati Komorom. Reprezenti cijele privrede (izvršni direktori i predsjednici uprava) u odborima udruženja na organizovan, argumentovan i stručan način iskazuju zajedničke interese, predlažu mjere organima zakonodavne i izvršne vlasti.

Privredna komora uspješno traje 87 godina kroz različite društveno ekonomske sisteme i uređenja, i baštini osnovnu ideju oko koje su se okupili 1928. godine njeni osnivači, pozicionirajući se u grupu komora kakve imaju najrazvijenije evropske zemlje, kao što su Austrija, Njemačka, Francuska, Luksemburg i Italija.

U 2016. godini Privredna komora Crne Gore će objedinjavajući interese cjelokupne crnogorske privrede i u saradnji sa komorama Evropske unije (EUROCHAMBERS), zatim, komorama zemalja potpisnica CEFTA sporazuma i drugim međunarodnim organizacijama čiji je član²⁹, kontinuirano raditi na unapređenju ambijenta poslovanja.

U ovim aktivnostima Privredna komora Crne Gore se prepoznaje u ulozima:

- inicijatora i aktivnog učesnika u izradi propisa od interesa za poslovanje privrede,
- aktivnog učesnika u stvaranju promotivnog okruženja za investicije,
- servisa koji olakšava firmama pristup novim tehnologijama i kvalitetnim stručnim kapacitetima i finansijskim izvorima,
- edukacionog centra za sticanje novih znanja i vještina neophodnih u uslovima poslovanja na regionalnom i globalnom tržištu,
- promotera nacionalnih privrednih mogućnosti na domaćem i ino tržištu,
- inicijatora koncipiranja specijalističkih obrazovnih programa i istraživačkih centara, podrške pronalazaštvu i inovacijama,
- učesnika u pripremi platforme za dalje aktivnosti vladinih timova u međunarodnim ekonomskim integracijama i po pozivu učešću u njima,
- ovlašćenog organa izdavanje dokumenta (TIR, ATA karneti, potvrde o porijeklu robe itd).

Privredna komora Crne Gore shodno ustaljenoj praksi i ove godine je sprovela istraživanje o kvalitetu usluga koje privredi pruža Komora i predloge za prilagođavanje

²⁹ Međunarodna trgovinska komora - ICC – WCF, Asocijacije evropskih privrednih i industrijskih komora –Eurochambers, Inicijative privrednih komora Centralne Evrope-CECCI , Inicijative za saradnju u jugoistočnoj Evropi –SECI, Asocijacije balkanskih komora-ABC, Foruma privrednih komora Jadransko-jonske regije, Asocijacija komora Mediterana – ASCAME, Međunarodnog udruženja drumskih prevoznika - IRU

aktivnosti potrebama privrede. Istraživanje je pokazalo da 75,1% anketiranih privrednih subjekata, pored učešća u radu organa i tijela Komore, saraduje u okviru Komore kroz poslovne forume, sajmove, edukacije i okrugle stolove, 44,7% putem direktne komunikacije radi prevazilaženja nastalih problema, 40,6% informisanjem putem web site-a, Glasnika i ostalih publikacija.

Na koji način ostvarujete kontakte sa Privrednom komorom Crne Gore?

Učešćem na: poslovnim forumima, sajmovima, edukacijama, okruglim stolovima...	75,1%
Pripremom predloga i sugestija za izmjenu i kreiranje regulative	22,8%
Informisanjem o uslovima poslovanja (web site, Glasnik, licence.me...)	40,6%
Neporednom komunikacijom sa stručnom službom radi prevazilaženja konkretnih problema u poslovanju	44,7%
Korišćenjem žiga Dobro iz Crne Gore	5,6%
Korišćenjem sektorskih analiza, publikacija	10,1%
Izdavanjem dokumenata (javnih ovlašćenja Komore) za promet robe	3,6%

Najveći procenat anketiranih kompanija (71,6%) od Komore očekuje da zastupa i štiti njihove interese pred državnim organima, zatim da ih informiše o novim propisima i njihovoj implementaciji (68,1%), da organizuje edukacije i usavršavanje kadrova (53,9%), te da pruži informacije za pronalaženje potencijalnih partnera na ino-tržištu i povezivanja sa istim (47,1%).

Koju vrstu podrške očekujete od PKCG?

Da zastupa i štiti vaše interese pred državnim organima	71,6%
Da organizuje edukacije i dalje usavršavanje kadrova	53,9%
Da informiše o novim propisima i pruži objašnjenja za njihovu implementaciju	68,1%
Da pomogne prilikom uvođenja sistema kvaliteta	25,0%
Da pruži inform. radi pronalaženja potencijalnih partnera na ino-tržištu i povezivanju sa stranim partnerima	47,1%
Da organizuje sporazumno rješavanje sporova u privredi	23,0%
Da pruži pomoć u vezi sa finansiranjem i kreditiranjem proizvodnje u saradnji sa poslovnim bankama	31,9%
Nešto drugo	2,5%

Rad Komore generalno je ocijenjen kao dobar (58%) i 39% anketiranih preduzeća smatra veoma dobrim, dok 3% kompanija nije zadovoljno radom Komore.

7. KONSTATACIJE I PREPORUKE

Privredna kretanja u 2015. godini karakteriše rast poljoprivredne i industrijske proizvodnje, turističkog prometa, stranih direktnih investicija, usluga u građevinarstvu, trgovini i većini grana saobraćaja, broja zaposlenih, stabilan bankarski i finansijski sektor, ali i još uvijek visoka nezaposlenost i visok negativan bilans robnog prometa sa inostranstvom. Rastuća nelikvidnost i dalje karakteriše realni sektor.

Regulatorni okvir je u pojedinim oblastima unaprijeđen, što potvrđuju izvještaji međunarodnih organizacija i istraživačkih institucija. Ipak, brojne slabosti iz prethodnih godina i dalje su prisutne. Naglašena je potreba poboljšanja uslova poslovanja posebno u dijelu unapređenja radnog zakonodavstva, prava privrednih društava, propisa u oblasti poreza, bezbjednosti hrane, zaštite potrošača, energetike. Pored istrajavanja na poštovanju principa predvidljivosti, transparentnosti, neselektivnosti i dosljedne primjene zakona, te višeg stepena uvažavanja potreba privrede prilikom sagledavanja efekata primjene postojećih/novih propisa, ukazano je na potrebu nastavljanja aktivnosti na suzbijanju sive ekonomije, rješavanja problema nelikvidnost i olakšavanja pristupa finansijskim sredstvima.

Unapređenje konkurentnosti crnogorske ekonomije koja dugoročno treba da doprinese održivom ekonomskom rastu i razvoju, zahtijeva kontinuirano unapređenje poslovnog ambijenta i sprovođenje započetih strukturnih reformi, kao i dodatni napor privrednih subjekata na uvođenju i korišćenju novih tehnologija i inovacija, razvoj novih proizvoda, podizanje kvaliteta proizvoda, jačanje izvozne orijentacije.

7.1. Preporuke opšteg karaktera

- U cilju obezbjeđivanja pravne sigurnosti i predvidljivosti, uklanjanja biznis barijera, te osnivanja novih preduzeća i privlačenja investitora, potrebno je da nadležni organi obezbijede efikasnu primjenu važećih zakona.
- Edukacijom i sticanjem vještina i kompetencija potrebno je djelovati na stvaranje efikasnije, racionalnije i stručnije javne administracije.
- Imajući u vidu veliki broj i visok nivo taksi na nacionalnom i lokalnom nivou potrebno je skratiti procedure i definisati iznose taksi na način da će odražavati stvarne troškove pruženih usluga.
- Prilikom izrade zakona koji imaju neposredan uticaj na kreiranje poslovnog ambijenta, potrebno je uključivanje predstavnika privrede.
- Na lokalnom nivou – u pojedinim opštinama su kreirane olakšice za investitore. Potrebno je da olakšice kreiraju sve opština, kao i da organizuju radna

tijela koja će obezbijediti realizaciju bržih i efikasnijih procedura. Potrebno je smanjiti razlike u visini troškova za komunalno opremanje, kao i skratiti vrijeme za izdavanje građevinskih dozvola.

- U cilju pojednostavljenja administrativnih procedura potrebno je dosljedno primjenjivati Zakon o opštem upravnom postupku (ukinuti zahtjeve za dostavljanje dokumenta koja su u posjedu državnih organa i organa lokalne uprave).
- U cilju skraćivanja vremena potrebnog za registraciju preduzeća potrebno je novim Zakonom o privrednim društvima, prenijeti odgovornost za istinitost podataka na podnosioca zahtjeva. Pored toga, novim Zakonom je potrebno onemogućiti izbjegavanje obaveze plaćanja dugova sa osnivanjem više preduzeća od strane istog vlasnika što bi doprinijelo rješavanju problema naplate potraživanja.
- U postupcima javnih nabavki domaći ponuđači često imaju lošiji tretman od inostranih. Neophodno je povećati transparentnost procesa javnih nabavki i pojednostaviti uslove za učešće, te u skladu sa međunarodnim standardima i praksom, omogućiti domaćim ponuđačima što povoljniji tretman. Takođe, potrebno je umanjiti značaj kriterijuma najniže cijene, jer je to najčešći izvor zloupotreba.
- U cilju intenzivnijeg korišćenja potencijala i privlačenja investicija, nastaviti reforme na unapređenju investicione klime. Efikasniji sudski postupci i implementacija zakona preduslovi su za privlačenje stranih investicija i unapređenje poslovanja. Arbitraža pri Privrednoj komori Crne Gore može da obezbijedi efikasnije i brže rješavanje privrednih sporova. Sugerise se da privrednici koriste institut arbitraže, jer im se pruža mogućnost efikasnog i brzog rješavanja privrednih sporova između domaćih i stranih pravnih lica.
- Potrebno je istrajati u obezbjeđivanju prostorno-planske dokumentacije i rješavanju imovinsko-pravnih odnosa kako bi investicioni projekti mogli da se nesmetano realizuju.
- Potrebno je da privatizovana privredna društva u različitim sektorima, koja ne funkcionišu, a veliki su razvojni potencijal kako sa stanovišta prirodnih resursa tako i potražnje na tržištu, budu stavljena u funkciju, a da se sankcionišu svi investitori koji krše ugovorene obaveze iz procesa privatizacije.
- Sve više narušeni dužničko povjerilački odnosi ukazuju na potrebu dosledne primjene Zakon o rokovima izmirenja novčanih obaveza. Ovaj Zakon nije donio očekivane efekte budući da Poreska uprava može sankcionisati privredno društvo zbog nepostupanja po Zakonu, ali ne može uticati na izvršenje odnosno plaćanje obaveze.
- Pristup finansiranju je za privredne subjekte ograničenije poslovanju, kako

zbog visokih kamatnih stopa, tako i zbog kolateralnih zahtjeva i ostalih faktora (nedostatka znanja, kapitala, pouzdanih finansijskih izvještaja ....). Potrebno je ojačati finansijsku podršku za stvaranje novih i podršku postojećim preduzećima.

- Dugoročan i održivi rast moguće je postići uz pokretanje izvozne ekspanzije roba i usluga čemu moraju prethoditi podsticaji za rast produktivnosti i konkurentnosti, usmjereni na osnovu strategije za podsticaj izvoza koju treba uraditi.
- Ublažavanje deficita u robnom prometu sa inostranstvom ostvariv je uz izvoz gotovih proizvoda, a ne proizvoda sa niskim stepenom obrade.
- U središtu aktivnosti usmjerenih na jačanje konkurentnosti crnogorske privrede treba da bude povećanje produktivnosti rada. Neophodno je da se u primarne razvojne prioritete postave investicije u industrijsku infrastrukturu, istraživanje i razvoj, kao i podizanje kapaciteta privrede za prijem novih tehnologija i znanja.
- Šansa Crne Gore, u narednom periodu, je njeno pozicioniranje kao prepoznatljive destinacije, posebno kad je turizam u pitanju, i povezivanju te grane sa poljoprivredom, odnosno organskom hranom i pićem. Potrebno je intenzivirati aktivnosti na brendiranju domaćih proizvoda, usluga i uopšte ponude, kako bi se unaprijedila prepoznatljivost.
- Potrebno je istrajati na realizaciji velikih infrastrukturnih projekata, prije svega, u sektorima energetike, transporta, te realizacija otpočetih projekata u oblasti turizma, što će doprinijeti smanjenju regionalnih razlika, poboljšanju povezanosti sa zemljama u okruženju i EU, te uticati na rast ukupne crnogorske ekonomije.
- Poboljšanje kvaliteta saobraćajne infrastrukture i povezivanje u svim vidovima saobraćaja, u interesu je razvoja turizma, tako i ukupne privrede.
- Na suzbijanju nelegalnog poslovanje je postignut napredak. I pored toga, još puno prostora postoji za djelovanje kada su u pitanju zapošljavanje, plaćanje poreza i nelegalna trgovina. Potrebno je subjekte koji nijesu registrovani što je moguće prije uvesti u legitimno poslovanje kako bi i oni postali predmet nadzora.

7.2. Preporuke po sektorima

Energetika, rudarstvo i metalna industrija

- U metalnom sektoru u strukturi proizvoda dominiraju proizvodi sa niskim stepenom obrade, što negativno utiče na ukupan finansijski efekat. Uvoz proizvoda od čelika i aluminijuma i dalje je visok, iako postoje osnovni preduslovi za njihovu proizvodnju. Stoga je neophodno proizvodnju usmjeriti ka višim fazama prerade aluminijuma i čelika;
- Intenzivirati pregovore sa češkom kompanijom Škoda Praha kako bi se postigao dogovor i u što skorijem roku otpočela gradnja Drugog bloka TE Pljevlja. Po onome što je predviđeno dinamičkim planom češka kompanija bi za tri godine izgradila Drugi blok TE Pljevlja, čime bi bilo riješeno i ekološko pitanje Pljevalja, što je i jedan od ključnih uslova za realizaciju ovog projekta;
- Riješiti status izgradnje hidroelektrana Morača i Komarnica;
- Slaba komunikacija obrazovno istraživačkih institucija i domaće metaloprerađe, za posljedicu ima nepostojanje novih programa i proizvoda, zaostajanje u tehnološkom razvoju u odnosu na razvijene zemlje, pa čak i zemlje regiona, kao i gubitak tradicionalnih tržišta. Stoga je potrebno podržati izgradnju i otpočinjanje rada tehnološkog parka u Nikšiću.
- U cilju podrške i stimulisanja investitora da prilikom izgradnje novih ili rekonstrukcije postojećih objekata, koriste obnovljive izvore energije posebno solarne, potrebno je da lokalne samouprave razmotre mogućnost umanjenja naknade za komunalno opremanje građevinskog zemljišta za određeni iznos eura/m² ugrađenog solarnog kolektora.
- Izmjenama Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata razmotriti prijedlog da se prilikom obračuna bruto površine objekta ne računa termika fasade.

Poljoprivreda i prehrambena industrija

- Zbog nemogućnosti naplate potraživanja od subjekata koji su prestali sa radom potrebno je da novi Zakon o privrednim društvima drugačije definiše registraciju preduzeća sa ciljem adekvatnog rješavanja pitanja naplate potraživanja od privrednih subjekata koja su prestala sa radom zbog likvidacije, problem osnivanja i registracije više preduzeća od strane istog vlasnika kako bi se izbjegle obaveze plaćanja dugova;
- Zbog problema u primjeni Zakona o porezu na kafu izvršiti izmjene u cilju iznalaženja najefikasnijeg rješenja kojim bi se omogućilo da privrednici nastave sa

radom, da ostvaruju veću proizvodnju i dobit, a da se istovremeno povećaju i prihodi Budžeta po ovom osnovu;

- Povećanje ponude domaćih proizvoda u ugostiteljskim objektima što bi imalo direktan uticaj na smanjenje deficita;
- Stalna obuka proizvođača hrane u cilju uvođenja standarda kvaliteta i ispunjavanja uslova koje propisuje EU, kako bi privredni subjekti bili spremni da koriste sredstva EU;
- Pojačana kontrola rada subjekata koji se nelegalno bave proizvodnjom hrane;
- Uključivanje predstavnika privrednih subjekata prilikom izrade zakonskih propisa koji direktno utiču na njihovo poslovanje.

Šumarstvo i drvoprerađiva

- Potrebno je da se sirovina, prilikom dodjele koncesija, usmjeri prema privrednim subjektima koja obavljaju proizvodnu djelatnost u količini koja je dovoljna za normalno odvijanje procesa proizvodnje, a ne preduzećima koja se bave preprodajom i izvozom drvnih sortimenata;
- Obezbijediti uslove za maksimalno korišćenje predviđene bruto drvne mase shodno programu gazdovanja šumama za tekuću godinu;
- Potrebno je redefinisati Pravilnik o uslovima, kriterijumima i podkriterijumima, koje treba da ispunjavaju pravna lica za dobijanje prava za godišnje i dugoročno korišćenje šuma. Pri utvrđivanju uslova i kriterijuma za bodovanje ponuđača, uz osnovnu dokumentaciju i ponuđenu cijenu za vrednovanje ponuda predložimo:
  - prilikom bodovanja uzeti u obzir uvjerenje Poreske uprave o prosječnom broju zaposlenih radnika u 2014. godini, sa plaćenim porezima i doprinosima, a ne fiktivnu dokumentaciju o planovima zapošljavanja u narednom periodu;
  - utvrditi „maksimalnu zapreminu“ sirovine u odnosu na broj zaposlenih radnika i raspoložive tehničko-tehnološke kapacitete, odnosno bruto drvnu masu po ugovorima za godišnje i dugoročno korišćenje šuma³⁰.
- U cilju rješavanja problema izvoza sirovog drveta, predlaže se:
  - da se kao izjava o porijeklu robe priznaje otpremnica ili potvrda od Uprave za šume, kako za državne tako i za privatne šume;
  - pojačati kontrolu izvoza tako da cijena na fakturi odražava stvarnu vri-

³⁰ Npr. prosječan broj zaposlenih radnika u 2014. godini, 10 radnika x 250m³ bruto drvne mase po radniku = 2.500m³ bruto drvne mase na godišnjem nivou po svim ugovorima, i prihvatiti samo radnike sa područja gdje se ponuda dostavlja.

jednost robe,

- da se primijeni potpisani Ugovor³¹ o davanju prava na korišćenje šuma i izgradnju i održavanje šumskih saobraćajnica, kojim su ugovarači saglasni da se ukupne posječene količine drveta prerade u prerađivačkim kapacitetima kncesionara, na teritoriji Crne Gore;
- Pokrenuti proces sertifikacije šuma po FSC standardima, čime se potvrđuje da su proizvodi šumarstva proizvedeni odgovornim gazdovanjem šumama i omogućava drvnoj industriji da nesmetano izađe na inostrano tržište.

Građevinarstvo i komunalne djelatnosti

- Neophodne su promjene u primjeni standarda o kvalitetu gradnje, građevinskih materijala, kako se nestručnom gradnjom i odsustvom kvalitetnog nadzora u svim fazama ne bi ugrožavala stabilnost objekata i bezbjednost ljudi;
- Potrebno je obezbijediti povoljniji pristup finansijskim sredstvima kroz snižavanje kamatnih stopa i pojednostavljivanje procedura za dobijanje kredita;
- Uključivanje domaće građevinske operative, kako pojedinačnih privrednih subjekata tako i objedinjeno, u izgradnju infrastrukturnih objekata (hotela, komunalna infrastruktura, energetski objekti), održavanje stambenih objekata i sl;
- Neophodno je nastaviti aktivnosti, od strane nadležnih organa u pravcu smanjivanja troškova i skraćenja rokova za dobijanja građevinskih dozvola i saglasnosti za dobijanje priključaka na infrastrukturne mreže;
- Unaprijediti efikasnost administracije u sprovođenju zakonskih propisa; ubrzati uvođenje elektronskog servisa u pružanju usluga javnog sektora.
- Ubrzati sudske procedure prilikom rješavanja privrednih sporova, i povećati stepen saradnje između sudova, inspeksijskih službi, carinskih i drugih organa;
- Povećati nivo inspeksijskog nadzora u cilju daljeg suzbijanja sive ekonomije u ovoj oblasti;
- Deficit radne snage treba rješavati animiranjem mladih, da se kroz sistem srednjeg obrazovanja osposobljavaju za rad u građevinarstvu.
- Intezivirati aktivnosti po pitanju zbrinjavanja kanizacionog mulja koji nastaje u procesu prečišćavanja otpadnih voda.
- Nastaviti aktivnosti usmjerene na primarnu selekciju komunalnog otpada, kako kroz edukacije i jačanje svijesti stanovništva o značaju primarne selekcije, tako i kroz dalje unapređenje infrastrukture za adekvatnu selekciju različitih

³¹ Član 3, stav 5

vrsta otpada.

- Neophodno je da jedinice lokalne samouprave donesu planove upravljanja otpadom u skladu sa Državnim planom upravljanja otpadom u Crnoj Gori 2015-2020.

Trgovina

- Nastaviti aktivnosti usmjerene na suzbijanje nelagalnog poslovanja posebno u dijelu neprijavlivanja zaposlenih i neadekvatnog obračuna zarada, neregistrovanog obavljanja djelatnosti, te u slučaju izbjegavanja prijavljivanja prihoda;
- Intenzivirati aktivnosti na izmjeni postojećih i donošenju novih zakonskih i podzakonskih akata u cilju unapređenja uslova za poslovanje privrednih subjekata u ovom sektoru. Posebnu pažnju posvetiti izmjenama Zakona o zaštiti potrošača, te donošenju Pravilnika o proizvodima i objektima koji će biti u obavezi da obavještenje o proizvodu deklarišu na jeziku za slabovide osobe – Brajevom pismu;
- Potrebno je raditi na identifikovanju i ukidanju i/ili smanjenju lokalnih taksi i naknada koje stvaraju nepovoljne uslove za poslovanje privrednih subjekata.

Turizam i ugostiteljstvo

- U cilju veće prepoznatljivosti turističke ponude i produženju sezone, nameće se potreba unapređenja regionalne saradnje i povezivanje primorja i zaleđa;
- Planom privremenih objekata u zoni morskog dobra za period 2016-2018, riješiti problem nelegalnih privremenih objekata;
- Naći rješenje koje bi doprinijelo boljoj saobraćajnoj dostupnosti uvođenjem low cost kompanija sa više destinacija i/ili čarter letova;
- Vizni režim učiniti fleksibilnijim u cilju povećanja broja turista;
- Razvijati zdravstveni turizam kroz sinergetsko djelovanje državnih, turističkih, zdravstvenih i drugih institucija;
- Intenzivirati aktivnosti na rješavanju problema buke, nelegalnog izdavanja smještaja, prodaja izleta na šetalištu, nelegalan rad ugostiteljskih objekata, neizdavanje fiskalnih računa, otpad;
- Efikasna primjena i eliminisanje administrativnih barijera prilikom radnog angažovanja stranaca implicira izmjene Zakona o strancima;
- Posebnim pravilnikom, definisanim izmjenama i dopunama Zakona o turizmu, omogućiti uvođenje kategorija difuzni i integralni hotel;

- Ojačati saradnju turističke privrede i obrazovnog sistema u cilju rješavanja nedostatka kvalifikovanog kadra za potrebe turističke privrede;
- Jačanje turističke ponude kroz uključivanje domaćih tradicionalnih proizvoda.

Saobraćaj

- Nelojalna konkurencija i nelegalni prevoz pričinjava veliku štetu kompanijama koje legalno posluju, posebno na sjeveru. Zbog preklapanja nadležnosti lokalne i državne vlasti veoma je teško suzbiti ovu pojavu. Stoga je neophodno ojačati inspekcijski kadar i kontrolu;
- Program obnove voznog parka crnogorskih prevoznika ekološki naprednijim vozilima predviđa državno dotiranje u iznosu od 10.000 eura po vozilu, uz uslov da prevoznik staro ekološki neprihvatljivo vozilo reciklira ili izveze. Ovakav program je Vladi usvojila, ali je njegova realizacija odložena zbog nedostatka finansijskih sredstava. Realizacija Programa doprinijela bi jačanju konkurentnosti domaćih prevoznika;
- Poslovi brodskih agenata nijesu uređeni zakonskim propisima, pa se ovim poslovima može baviti svako fizičko lice. Stoga je potrebno (od strane Komore je pokrenuta inicijativa) da se poslovi agentiranja zakonski regulišu, kako bi samo licencirana preduzeća mogla da se bave ovim poslovima;
- Neophodno je obezbijediti uslove za prevazilaženje problema sa kojima se suočavaju pomorske kompanije zbog niskih vozarina kako bi mogle da otplaćuju krediti, odnosno izmiruju dospjele obaveze;
- Boka Kotorska je postala vrlo atraktivna kruzing destinacija na Mediteranu i treba je razvijati kao prioritetnu u Crnoj Gori. Razmotriti mogućnost da se nared remonta jahti dio Brodogradilišta adaptira za vez i prihvata kruzera, čime bi Bijela postala pristanište, odakle bi turistima bila pružena mogućnost obilaska autobusima i/ili brodovima.
- Potrebno je smanjiti iznos administrativne takse odnosno naknade za odobrenje za kretanje člana posade na području graničnog prelaza kako bi naše luke bile i dalje konkurentne;
- U cilju eliminisanja barijere koja se odnosi na ograničenje unosa goriva u rezervoarima vozila na teritoriji Albanije potrebno je obezbijediti dosljednu primjenu važećeg međunarodnog Sporazuma, do postizanja dogovora. U suprotnom uvesti recipročne mjere;
- Naplata PDV-a prilikom prevoza preko teritorije Hrvatske predstavlja ograničenje poslovanju što zahtijeva dosljednu primjenu važećeg Sporazuma, do postizanja dogovora nadležnih organa dvije zemlje. U suprotnom potrebno je

uvesti recipročne mjere;

- Obezbijediti finansijske i ekonomske olakšice za kombinovani transport, kako bi se povećalo učešće ove vrste transporta i naglasile komparativne prednosti, te stvoriti uslove za realizaciju koncesionih aranžmana i razvoja privrednih društava koja se bave ovom vrstom transporta.
- Intenzivirati aktivnosti na izgradnji Jadransko – jonskog autoputa, zbog strateškog značaja koji bi imao u razvoju saobraćaja, turizma i cjelokupnom privrednom razvoju;
- U cilju razvoja turizma i unapređenja prometa potrebno je uvesti još operatera i trajektnih linija prema Italiji;
- Stvoriti uslove za razvoj pomorskog saobraćaja u Boki, te rasterećenje drumskog saobraćaja tokom trajanja turističke sezone;
- Kvalitetnije saobraćajno povezivanje crnogorskog primorja omogućila bi izgradnja mosta Verige;
- Nastaviti sa razvojem nautičkog turizma, kroz izgradnju i modernizaciju mreže marina sa pratećim sadržajima.

Informaciono - komunikacione tehnologije

- U cilju unapređenja saradnje ICT kompanija sa javnim sektorom potrebno je aktivnije učešće domaćeg ICT sektora u realizaciji e-Government projekata; te outsourcing pojedinih ICT funkcija u državnoj upravi;
- Razvoj ljudskih resursa zahtijeva unapređenje saradnje obrazovnih institucija i ICT sektora kroz razmjenu informacija o potrebnim kadrovskim profilima i aktuelnim razvojnim programima, trendovima i tehnologijama;
- Promovisati dostupnost širokopojasnog interneta u formi temeljnog građanskog prava – „tehnologija dostupna svima“;
- Obezbijediti lakši pristup finansijskim sredstvima, preko IRF-a promovisati nove kreditne linije za unapređenje poslovanja firmi kroz uvođenje ICT softverskih tehnologija, za uvođenje inovativnih proizvoda ili usluga, finansiranje preko projektnih linija, npr. Horizont 2020;
- U dijelu javnih nabavki uskladiti kriterijume za bodovanje sa tipom nabavke, uvesti „crne liste“ za izvođače koji ne izvršavaju ugovorene obaveze i koji neovlašćeno kopiraju tuđa rješenja, skratiti rokove za žalbe u postupcima javnih nabavki, ukinuti obaveze dostavljanja tenderskih garancija od banaka u postupcima javnih nabavki i izdavanje ličnih mjenica.

Bankarstvo

- U cilju smanjenja iznosa nekvalitetnih kredita te unapređenja ponude povoljnijih bankarskih kredita, potrebno je intenzivirati aktivnosti na primjeni Zakona o sporazumnom finansijskom restrukturiranju dugova prema finansijskim institucijama;
- Intenzivirati aktivnosti na donošenju Zakona o ograničavanju kamatnih stopa što u krajnjem treba da doprinese lakšem pristupu povoljnim finansijskim sredstvima;
- Nastaviti aktivnosti na harmonizaciji i implementaciji regulatornog okvira na tržištu osiguranja sa zakonodavstvom EU i međunarodnim standardima;
- Potrebno je posvetiti više pažnje edukaciji u oblasti osiguranja.

Logistika i špedicija

- Uspostaviti jedinstveni elektronski centralni sistem koji povezuje carinu i druge državne organe nadležne za izdavanje dozvola, koji bi ubrzao realizaciju carinskih postupaka i otklonio poteškoće u tumačenju i primjeni propisa;
- Izmijeniti Uredbu o uslovima za obavljanje poslova zastupanja pred carinskim organom na način što će se u komisiju uključiti predstavnik Uprave za inspekcijske poslove zadužen za predmet Osnove sanitarnih, fitosanitarnih, veterinarskih i drugih propisa koji se primjenjuju u postupku carinjenja robe, kao i predstavnik Komore;
- Unaprijediti sistem analize rizika na način da se identifikuju visoko rizične pošiljke i smanji broj pregleda, čime bi se izbjegle nepotrebne kontrole koje usporavaju trgovinu preko granice;
- Unaprijediti razmjenu informacija i dokumenata sa carinskim i inspekcijским organima u regionu, te omogućiti prihvatanje elektronskih kopija prateće dokumentacije, a sve u cilju veće automatizacije i skraćivanja vremena potrebnog za obavljanje carinskih i inspekcijских postupaka;
- U cilju stvaranja povoljnijeg poslovnog ambijenta i povećanja konkurentnosti logističkog pravca preko Luke Bar, potrebno je privrednim društvima omogućiti da biraju operatera. Konkurencija bi uticala na cijene i kvalitet usluga te povećanje protoka roba kroz barsku luku koja u ovom trenutku pretovara blizu tri puta manje kontejnera od Luke Drač.

Mala i srednja preduzeća

- Finansijska podrška za programe podsticanja domaće proizvodnje i izvoza;

- Rješavanje problema sive ekonomije - smanjenje fiskalnih opterećenja po osnovu rada, povećanje fleksibilnosti radnog zakonodavstva, smanjenje i pojednostavljenje administrativnih procedura koje prate poslovanje;
- Unapređenje saradnje obrazovnog sistema i privrede - ulaganje na polju znanja i vještina u oblasti deficitarnih zanimanja radi većeg angažovanja domaće radne snage. Promovisati Fond za stipendiranje, donirajući sredstva za stipendiranje mladih koji upisuju deficitarna zanimanja.

Obrazovanje i tržište rada

- Ažurirati postojeće obrazovne programe i više ih približiti stvarnim potrebama privrede, kao i poboljšati dijalog i saradnju obrazovnih institucija i privatnog sektora;
- Usmjeravati obrazovne ponude rastućim sektorima i voditi upisnu politiku u pravcu smanjenja strukturne neravnoteže tržišta rada;
- Evidentan istovremeni rast broja zaposlenih i broja nezaposlenih ukazuje na potrebu intenzivnog osposobljavanja domaće radne snage u cilju supstitucije strane;
- Nastaviti razvoj aktivnosti karijernog savjetovanja;
- Pripreme za zapošljavanje i posredovanje između poslodavaca i nezaposlenih temeljeno na savremenim tehnologijama i tehnikama (on-line, ekspertske sisteme, rane intervencije, profiliranje utemeljeno na kompetencijama...).

U narednom periodu se može očekivati da će crnogorska ekonomija imati dinamičniji rast, odnosno da će stope rasta biti iznad prosječno ostvarenih. Ovakva prognoza rasta ekonomske aktivnosti u predstojećem srednjoročnom periodu zasnovana je na visokom prilivu stranih investicija, prije svega, u infrastrukturu, turizam, energetiku i poljoprivredu, i praćena fiskalnom konsolidacijom, unapređenjem konkurentnosti privrede, donošenjem sistemskih zakona usklađenih sa međunarodnom praksom, uklanjanjem biznis barijera, nastavkom strukturnih reformi i privatizacije, dinamiziranjem pregovora sa Evropskom unijom. Očekivani rast javnog duga je posledica izgradnje autoputa i energetskih objekata, što je ulaganje u razvoj i kreiranje nove vrijednosti u budućnosti.

A series of 20 horizontal dotted lines spanning the width of the page, providing a template for text entry.

A series of 20 horizontal dotted lines spanning the width of the page, intended for handwritten notes or text.

PRIVREDNA KOMORA CRNE GORE
CHAMBER OF ECONOMY OF MONTENEGRO

 +382 20 230 545

 +382 20 230 493

 pkcg@pkcg.org

 www.privrednakomora.me

 Novaka Miloševa 29/II
81000 Podgorica, Montenegro

